МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.2314-сп-з-дн
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Н. В. Шрамко

Керівник: професор кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, доктор
педагогічних наук, професор О.В. Пономаренко

Рецензент: _____
_____

Запоріжжя

2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____» _____2025 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Шрамко Наталії Вікторівні

1. Тема роботи: «Особливості організації розвивального освітнього середовища у закладах дошкільної освіти»
керівник роботи Пономаренко Ольга Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор
затверджені наказом ЗНУ від «02» жовтня 2025 року № 1393-с

2. Строк подання студентом роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: аналіз наукової літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): розкрити сутність і принципи організації розвивального освітнього середовища в дошкільній освіті; визначити компоненти розвивального освітнього середовища та їх значення для розвитку дошкільників; проаналізувати вплив освітнього середовища на розвиток дитини дошкільного віку; дослідити роль педагога-вихователя у створенні та підтримці розвивального освітнього середовища; розкрити особливості забезпечення психологічного комфорту та соціалізації дітей у розвивальному середовищі.

5. Перелік графічного матеріалу:_____
_____
_____
_____
_____
_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Пономаренко О.В.	22.12.24 р.	22.12.24 р.
Розділ 1	Пономаренко О.В.	14.02.25 р.	14.02.25 р.
Розділ 2	Пономаренко О.В.	25.05.25 р.	25.05.25 р.
Висновки	Пономаренко О.В.	12.12.25 р.	12.12.25 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	грудень	виконано
2	Написання вступу	січень	виконано
3	Написання першого розділу	лютий-травень	виконано
4	Написання другого розділу	травень-листопад	виконано
5	Написання висновків	грудень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	січень	виконано
7	Захист	лютий	

Студент _____ Шрамко Н. В.

Керівник роботи _____ Пономаренко О. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Мацкевіч Ю. Р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 64 с., 48 джерел.

Мета дослідження: визначити особливості організації розвивального освітнього середовища в закладах дошкільної освіти.

Об’єкт дослідження: процес організації освітнього середовища в закладах дошкільної освіти.

Предмет дослідження: особливості створення та функціонування розвивального освітнього середовища в закладах дошкільної освіти.

Методи дослідження: теоретичний аналіз – для вивчення наукової літератури щодо організації розвивального освітнього середовища; синтез і узагальнення – для систематизації теоретичних підходів до створення та функціонування розвивального освітнього середовища в закладах дошкільної освіти; порівняльний аналіз – для зіставлення різних підходів до формування компонентів розвивального освітнього середовища та їх впливу на розвиток дошкільників.

Теоретичне значення дослідження сприяє поглибленню розуміння сутності розвивального освітнього середовища в дошкільній освіті шляхом систематизації його теоретичних засад.

Матеріали роботи можуть бути використані педагогами-вихователями закладів дошкільної освіти для вдосконалення організації розвивального освітнього середовища, а також у розробці методичних посібників і програм для дошкільних закладів, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку дошкільників.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

СЕРЕДОВИЩЕ, ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ, РОЗВИВАЛЬНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ, СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР, ДОШКІЛЬНИЙ ВІК, ПРЕДМЕТНО-ІГРОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ, МОВЛЕННЄВЕ СЕРЕДОВИЩЕ.

SUMMARY

Shramko N. V. Features of the Organization of the Developing Educational Environment in Preschool Education Institutions.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (48 items). The qualification work volume is 76 pages, 64 of them – main text.

The purpose of the study: to determine the features of the organization of a developing educational environment in preschool educational institutions.

Object of the study: the process of organizing an educational environment in preschool educational institutions.

Subject of the study: features of the creation and functioning of a developing educational environment in preschool educational institutions.

The tasks of the qualification work:

1) to reveal the essence and principles of organizing a developing educational environment in preschool education;

2) to identify the components of a developing educational environment and their significance for the development of preschoolers;

3) to analyze the influence of the educational environment on the development of a preschool child;

4) to investigate the role of a teacher-educator in creating and maintaining a developing educational environment;

5) to reveal the features of ensuring psychological comfort and socialization of children in a developing environment.

Research methods: theoretical analysis - to study the scientific literature on the organization of a developmental educational environment; synthesis and generalization - to systematize theoretical approaches to the creation and functioning of a developmental educational environment in preschool education; comparative analysis - to compare different approaches to the formation of components of a

developmental educational environment and their impact on the development of preschoolers

The section 1 “Theoretical principles of organizing a developmental educational environment in preschool educational institutions” the concept and essence of a developmental educational environment in preschool education are revealed, the principles of creating a developmental educational environment are considered, the components of a developmental educational environment and their significance are highlighted.

The section 2 “Psychological and pedagogical foundations of the formation of a developmental educational environment” the influence of the educational environment on the development of a preschool child is revealed, the role of the teacher-educator in creating and maintaining a developing educational environment is considered, and the features of ensuring psychological comfort and socialization of children in a developing environment are determined.

The materials of the work can be used by teachers of preschool educational institutions to improve the organization of a developmental educational environment, as well as in the development of methodological manuals and programs for preschool institutions aimed at creating favorable conditions for the development of preschoolers.

Keywords: environment, educational environment, developmental educational environment, socio-cultural space, preschool age, subject-game environment, speech environment.

ЗМІСТ

Вступ……..……..…..... 8

Розділ 1. Теоретичні засади організації розвивального освітнього середовища у закладах дошкільної освіти…..…….……... 11

1.1. Поняття та сутність розвивального освітнього середовища в дошкільній освіті……..….. 11

1.2. Принципи створення розвивального освітнього середовища.…… 27

1.3. Компоненти розвивального освітнього середовища та їх значення…..…. 33

Розділ 2. Психолого-педагогічні основи формування розвивального освітнього середовища……..……..... 43

2.1. Вплив освітнього середовища на розвиток дитини дошкільного віку… 43

2.2. Роль педагога-вихователя у створенні та підтримці розвивального освітнього середовища..... 50

2.3. Забезпечення психологічного комфорту та соціалізації дітей у розвивальному середовищі…….…….. 61

Висновки……..... 69

Список використаних джерел…… 72

ВСТУП

Сучасний етап розвитку дошкільної освіти в Україні характеризується зростанням уваги до створення умов, які сприяють гармонійному розвитку особистості дитини. Розвивальне освітнє середовище в закладах дошкільної освіти є ключовим чинником, що забезпечує формування когнітивних, соціальних, емоційних та творчих компетентностей дошкільників. Відповідно до сучасних освітніх стандартів, організація такого середовища має враховувати психологічні особливості дітей, інноваційні педагогічні підходи та вимоги нормативно-правової бази, що підкреслює його значення для якісної освіти.

Розвивальне освітнє середовище виступає не лише як сукупність матеріальних і соціальних умов, а й як динамічна система, що стимулює активність дитини, її самостійність і творчий потенціал. Воно створює можливості для індивідуалізації освітнього процесу, що є особливо важливим у дошкільному віці, коли формуються базові психологічні та соціальні якості. Отже, правильна організація такого середовища сприяє не лише розвитку окремих компетентностей, а й цілісному становленню особистості дитини.

Актуальність теми зумовлена необхідністю вдосконалення підходів до створення розвивального освітнього середовища, яке б відповідало викликам сучасності. У контексті глобальних змін, таких як цифровізація освіти, зростання ролі інклюзії та акцент на індивідуальний розвиток, дошкільні заклади потребують нових стратегій організації освітнього простору. Це середовище має бути гнучким, адаптивним і орієнтованим на потреби кожної дитини, що робить дослідження цієї проблеми своєчасним і затребуваним.

На початку XXI століття спостерігається зростання уваги науковців до проблематики середовища, зокрема освітнього середовища та освітнього простору в закладах дошкільної освіти. Дослідження охоплюють різні аспекти цієї теми, зокрема освітнє середовище (М. Братко, К. Крутій, О. Кошіль та ін.),

розвивальне середовище (А. Аніщук, А. Гончаренко, Т. Журавко, Л. Лохвицька, С. Смолюк та ін.), розвивально-освітнє середовище (І. Карабаєва), предметно-розвивальне середовище (Є. Баришнікова, В. Демкова, І. Леонтьєва та ін.) та розвивальне предметно-просторове середовище (Н. Ветлугіна, О. Ігракова, Н. Ніщета, С. Новосьолова, В. Петровський, Л. Смивіна, Л. Стрелкова, О. Цапліна та ін.). Ці праці підкреслюють багатогранність підходів до створення умов для розвитку дошкільників.

Проте, попри зростання інтересу вітчизняних і зарубіжних педагогів до питань організації освітнього середовища в дошкільних закладах, кількість ґрунтовних досліджень, які б комплексно висвітлювали концептуальні основи та прикладні підходи до створення освітньо-розвивального середовища, залишається обмеженою. Недостатня розробленість теоретичних і практичних аспектів організації розвивального освітнього середовища в умовах дошкільних закладів України підкреслює важливість поглибленого вивчення цього питання. Багато аспектів, таких як оптимальна структура середовища, роль педагога-вихователя чи врахування психологічних особливостей дітей різного віку, залишаються недостатньо дослідженими. Це створює потребу в систематизації знань, які б допомогли педагогам-вихователям ефективно формувати розвивальний простір.

Крім того, актуальність теми посилюється суспільним запитом на якісну дошкільну освіту, яка є фундаментом для подальшого навчання та соціалізації дитини. Розвивальне освітнє середовище, побудоване з урахуванням сучасних наукових досягнень і практичних інновацій, може значно підвищити ефективність дошкільної освіти. Таким чином, дослідження особливостей організації такого середовища має як теоретичне, так і практичне значення.

Мета дослідження: визначити особливості організації розвивального освітнього середовища в закладах дошкільної освіти.

Об’єкт дослідження: процес організації освітнього середовища в закладах дошкільної освіти.

Предмет дослідження: особливості створення та функціонування

розвивального освітнього середовища в закладах дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність і принципи організації розвивального освітнього середовища в дошкільній освіті.

2. Визначити компоненти розвивального освітнього середовища та їх значення для розвитку дошкільників.

3. Проаналізувати вплив освітнього середовища на розвиток дитини дошкільного віку.

4. Дослідити роль педагога-вихователя у створенні та підтримці розвивального освітнього середовища.

5. Розкрити особливості забезпечення психологічного комфорту та соціалізації дітей у розвивальному середовищі.

Методи дослідження: теоретичний аналіз – для вивчення наукової літератури щодо організації розвивального освітнього середовища; синтез і узагальнення – для систематизації теоретичних підходів до створення та функціонування розвивального освітнього середовища в ЗДО; порівняльний аналіз – для зіставлення різних підходів до формування компонентів розвивального освітнього середовища та їх впливу на розвиток дошкільників.

Теоретичне значення дослідження сприяє поглибленню розуміння сутності розвивального освітнього середовища в дошкільній освіті шляхом систематизації його теоретичних засад. Отримані результати збагачують наукові уявлення про вплив освітнього середовища на розвиток дошкільників і роль педагога-вихователя в цьому процесі, створюючи основу для подальших досліджень у цій галузі.

Матеріали роботи можуть бути використані педагогами-вихователями закладів дошкільної освіти для вдосконалення організації розвивального освітнього середовища, а також у розробці методичних посібників і програм для дошкільних закладів, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку дошкільників.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Поняття та сутність розвивального освітнього середовища в дошкільній освіті

Розвивальне освітнє середовище в дошкільній освіті є ключовою складовою, що забезпечує всебічний розвиток дитини та створює основу для її успішної соціалізації й підготовки до навчання. Воно являє собою цілісну систему умов, яка включає матеріальні, соціальні, психолого-педагогічні та культурні компоненти, спрямовані на стимулювання активності, творчості та самостійності дошкільників.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні орієнтує педагогів-вихователів на формування в закладах дошкільної освіти такого освітнього середовища, яке сприяє всебічному розвитку дітей, забезпечує ефективність діяльності вихователів у підтримці індивідуального прогресу кожної дитини та підвищує загальну якість дошкільної освіти [2]. Розвивальне освітнє середовище є комплексною системою, що поєднує різноманітні умови для гармонійного зростання дитини, її соціалізації, розвитку творчих здібностей і підготовки до подальшого навчання.

У сучасній науковій літературі сутність середовища трактують по-різному. Для глибшого розуміння сутності розвивального освітнього середовища доцільно розглянути різні теоретичні підходи до його визначення та класифікації.

Для розкриття сутності розвивального освітнього середовища ключовим є поняття «середовище», яке виступає базовою категорією у педагогічних і психологічних дослідженнях. Це поняття є міждисциплінарним і багатогранним, але досі не має єдиного, чітко визначеного тлумачення в

науковій літературі. Етимологічно термін «середовище» походить від старофранцузького слова «milieu», що означає «оточення» або «те, що оточує». У контексті освіти середовище розглядається як система умов і чинників, які формують простір для розвитку особистості, впливаючи на її когнітивні, емоційні та соціальні якості. Такий підхід підкреслює важливість створення сприятливого оточення, яке сприяє гармонійному становленню дитини [13].

Вперше поняття «середовище» було введено в психологію та філософію французьким ученим-філософом І. Теном. Відомий вчений підкреслював вплив відповідного оточення на розвиток здібностей дитини. Саме він вказував на те, що розвиток особистості дитини залежить від певного культурного, соціального, духовного, психологічного, етнографічного та природного середовища [19].

У психолого-педагогічній науці термін «середовище» почав активно використовуватися на початку XX століття, зокрема в 1920-х роках, коли формувалися нові підходи до виховання. Такі педагоги, як С. Шацький, який запровадив концепцію «педагогіки середовища», П. Блонський із його ідеєю «суспільного середовища дитини» та А. Макаренко, який акцентував увагу на «оточуючому середовищі», наголошували на пріоритеті умов виховання над прямим впливом на особистість. Вони вважали, що педагог має формувати не лише якості дитини, а й середовище, в якому вона зростає, оскільки саме воно визначає її розвиток [36]. У сучасній філософії середовище інтерпретується як динамічний простір, що створює можливості для саморозвитку, навчання та соціалізації, підкреслюючи його активну роль у формуванні особистості [48].

У науковій літературі поняття «середовище» розглядається в широкому спектрі контекстів, охоплюючи різні аспекти людської діяльності та існування, зокрема середовище життєдіяльності, природне середовище та освітнє середовище. Дослідники, такі як В. Ясвін, пропонують цілий термінологічний ряд, що використовується для опису цього поняття: «середовище людини», «людське середовище», «навколишнє середовище», «життєве середовище», «середовище людей», «людське оточення» тощо. Ці терміни відображають

багатогранність концепції, яка охоплює як фізичні, так і соціокультурні аспекти взаємодії людини з оточенням. У контексті дошкільної освіти ці визначення допомагають зрозуміти, як середовище впливає на розвиток дитини, формуючи її світогляд, поведінку та компетентності [35].

Енциклопедичні джерела трактують середовище як сукупність матеріальних і духовних проявів, що оточують людину та впливають на її життя. У широкому сенсі (макросередовище) воно включає суспільно-економічну систему в цілому, охоплюючи виробничі сили, суспільні відносини, інститути, суспільну свідомість і культурні цінності. У вузькому сенсі (мікросередовище) середовище обмежується безпосереднім оточенням людини, таким як її сім’я, найближче соціальне коло чи фізичний простір, у якому вона перебуває. У дошкільній освіті мікросередовище набуває особливого значення, оскільки саме воно – класна кімната, ігровий простір, взаємодія з вихователями – формує первинний досвід дитини та впливає на її розвиток [31].

У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «середовище» розглядається у таких аспектах:

1) речовина, тіла, що заповнюють який-небудь простір і мають певні властивості; сфера;

2) сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму;

3) соціально-побутові умови життя людини; оточення [10, с. 1116].

Соціологи трактують поняття «середовище» як духовне психічне оточення особистості [6].

У «Словнику української мови» поняття «середовище» трактується в декількох значеннях:

1) сукупність природних умов, у яких проходить життєдіяльність якого-небудь організму;

2) соціально-побутові умови, у яких проходить життя людини; оточення [45].

Педагоги розглядають поняття «середовище» як сукупність умов, що

оточують людину та взаємодіють з нею як з організмом і особистістю. Вони звертають увагу на те, що середовище може бути найближчим (родина, сім'я, родичі, друзі), далеким (суспільний устрій), зовнішнє, внутрішнє, пасивне, активне, актуальне, розвивальне [7, с. 12].

Г. Щедровицький пропонує оригінальний підхід до розуміння середовища, розглядаючи його як вторинне відносно суб'єкта. На його думку, взаємовідносини між людиною та середовищем є нерівноправними: суб'єкт виступає первинним елементом, який визначає значущість середовища відповідно до своїх потреб, цілей і діяльності. Середовище, у свою чергу, планується та організовується таким чином, щоб відповідати запитам суб'єкта, слугуючи інструментом для реалізації його потенціалу. У контексті дошкільної освіти цей підхід підкреслює важливість створення середовища, яке відповідає індивідуальним особливостям кожної дитини, сприяючи її самореалізації та розвитку [38].

Розширюючи аналіз, варто зазначити, що багатозначність поняття «середовище» відображає його міждисциплінарний характер, що поєднує педагогіку, психологію, соціологію та філософію. У дошкільній освіті середовище є не просто фоном, а активним чинником, який формує когнітивні, емоційні та соціальні якості дитини. Наприклад, природне середовище сприяє екологічній свідомості, а предметно-ігрове – розвитку уяви та співпраці. Сучасні виклики, такі як вплив цифрових технологій чи медіа, вимагають від педагогів створення середовища, яке б захищало дітей від деструктивних впливів і сприяло формуванню естетичних і моральних цінностей.

Крім того, середовище в дошкільній освіті має бути гнучким і відкритим, щоб відповідати динамічним потребам дітей і суспільства. Воно включає не лише фізичні об'єкти, а й соціокультурні взаємодії, які формують у дітей почуття безпеки, довіри та ініціативності. Таким чином, середовище є комплексною системою, що відіграє ключову роль у створенні умов для гармонійного розвитку дошкільників, забезпечуючи їхню готовність до соціального життя та подальшого навчання.

Освітнє середовище є одним із ключових понять у дослідженні розвивального освітнього середовища, оскільки воно визначає умови, у яких відбувається формування особистості дитини. У дошкільній освіті це поняття набуває особливого значення, адже саме в ранньому віці закладаються основи когнітивного, соціального та емоційного розвитку. Освітнє середовище виступає не лише як фізичний простір, а як складна система, що об'єднує соціокультурні, психологічні та педагогічні компоненти. Воно створює можливості для активної взаємодії дитини з оточенням, сприяючи її самореалізації, розвитку творчого потенціалу та підготовці до подальшого навчання [9].

Поняття освітнього середовища не має єдиного, чітко визначеного тлумачення, що відображає його багатогранність і залежність від контексту. У широкому розумінні дослідники розглядають його як сукупність умов, що оточують суб'єкта в процесі його навчальної та виховної діяльності. Це оточення включає фізичні об'єкти, соціальні взаємодії, культурні цінності та педагогічні практики, які разом формують простір для розвитку дитини. У дошкільній освіті освітнє середовище має бути гнучким і адаптивним, щоб відповідати віковим особливостям дітей, підтримувати їхню природну допитливість і сприяти формуванню базових компетентностей.

Сучасна дослідниця О. Малихіна розглядає поняття «освітнє середовище» як одне з основних для психолого-педагогічної науки. Вона підкреслює, що саме освітнє середовище сприяє гармонійному розвитку дитини [33]

У науковій літературі освітнє середовище трактується як підсистема соціокультурного простору, що складається з історично сформованих факторів, обставин і спеціально створених педагогічних умов. Воно охоплює як стихійні елементи, такі як суспільні традиції чи культурні норми, так і цілеспрямовано організовані компоненти, наприклад, ігрові зони, навчальні матеріали чи методи виховання. У дошкільних закладах це середовище є цілісною системою, яка забезпечує гармонійний розвиток особистості через взаємодію з педагогами, однолітками та матеріальним оточенням, сприяючи формуванню

соціальних навичок і творчої активності [38].

Сучасні дослідження підкреслюють, що освітнє середовище є не просто фоном, а категорією, яка визначає траєкторію розвитку дитини. Воно має цільове призначення – сприяти становленню особистості в контексті культурних цінностей і суспільних очікувань. Функціонально це середовище забезпечує умови для засвоєння дитиною соціокультурних норм, розвитку її індивідуальності та формування навичок, необхідних для життя в суспільстві [12]. У дошкільній освіті особлива увага приділяється створенню середовища, яке підтримує гру як провідну діяльність, стимулює комунікацію та допомагає дитині усвідомлювати власне «Я» через взаємодію з оточенням.

Розширюючи аналіз, варто зазначити, що освітнє середовище в дошкільній освіті має бути інклюзивним і естетично привабливим, щоб відповідати різноманітним потребам дітей і створювати позитивний емоційний фон. Воно включає природне, предметно-ігрове, мовленнєве середовище та середовище власного «Я», кожне з яких виконує специфічні функції в розвитку. Сучасні виклики, такі як вплив цифрових медіа чи маніпулятивний контент, вимагають від педагогів створення середовища, яке б протидіяло деструктивним впливам і формувало естетичні та моральні цінності. Таким чином, освітнє середовище є динамічною системою, що відіграє вирішальну роль у формуванні гармонійної особистості дошкільника.

В. Козирєв, І. Шалаєв і А. Веряєв під освітнім середовищем розуміють сукупність установлених в освітньому процесі організаційно-педагогічних умов і факторів, а також міжособистісних відносин, що впливають на формування особистості із заданими якостями. Науковці визначили, що освітнє середовище становить сукупність матеріальних, просторово-предметних факторів, соціальних компонентів і міжособистісних відносин [19].

У педагогічній науці освітнє середовище визначається як сукупність об’єктивних умов, факторів і компонентів, які забезпечують ефективне функціонування освітнього процесу. Освітнє середовище охоплює не лише матеріальні ресурси, такі як навчальні матеріали чи обладнання, а й соціальні

взаємодії, культурний контекст і психологічну атмосферу. Воно є основою для реалізації освітніх цілей, сприяючи розвитку інтелектуальних, емоційних і соціальних компетентностей учнів. У дошкільній освіті це середовище набуває особливого значення, оскільки саме в ранньому віці закладаються основи особистості.

У сучасній педагогіці освітнє середовище розглядається як складова соціокультурного простору, що функціонує як зона активної взаємодії між освітніми системами, навчальним контентом і суб'єктами освітнього процесу – дітьми, вихователями, батьками. Воно включає все, що впливає на процеси навчання, виховання та розвитку людини: від фізичного оточення до соціальних відносин і культурних цінностей. Такий підхід підкреслює багатогранність освітнього середовища, яке є не просто пасивним фоном, а активним чинником, що формує світогляд, мотивацію та поведінку дитини. У дошкільному контексті це середовище має бути особливо гнучким, щоб відповідати динамічним потребам дітей раннього віку.

На думку В. Слободчикова, освітнє середовище є цілісною характеристикою внутрішнього життя освітнього закладу, яка визначає його унікальність і ефективність. Воно включає чітко окреслені завдання, підібрані методи та засоби їх реалізації, а також механізми оцінки особистісного, соціального та інтелектуального розвитку дітей. Такий підхід акцентує увагу на системності середовища, яке має бути структурованим і цілеспрямованим, щоб забезпечити гармонійний розвиток. У дошкільних закладах це означає створення простору, де кожна дитина має можливість проявити індивідуальність, отримати підтримку та розвинути творчий потенціал [16].

В. Рубцов розглядає освітнє середовище як форму співпраці та комунікативної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Він наголошує, що розвиток особистості можливий лише за умови її активної участі в спільній діяльності з іншими. Освітнє середовище, за його концепцією, є простором, де через комунікацію та співпрацю формуються соціальні навички, когнітивні здібності та емоційна зрілість [18]. У дошкільній освіті це

проявляється в організації групових ігор, партнерської взаємодії з вихователем і створенні атмосфери довіри, що сприяє розвитку комунікативних компетентностей і самостійності.

Розширюючи аналіз, варто зазначити, що поняття «освітнє середовище» в дошкільній освіті набуває специфічного значення через особливості раннього віку. Воно має бути інклюзивним, естетично привабливим і безпечним, щоб відповідати потребам дітей і стимулювати їхню природну допитливість. Сучасні виклики, такі як вплив медіа чи цифровізація, також вимагають адаптації середовища, щоб протидіяти маніпулятивним впливам і формувати естетичні та моральні цінності. Таким чином, освітнє середовище є багатокомпонентною системою, яка відіграє вирішальну роль у створенні умов для всебічного розвитку дошкільників.

Педагогічний зміст освітнього середовища, за концепцією І. Зязюна, розглядається як соціокультурний феномен, що відіграє ключову роль у формуванні ідеалу особистості. У межах цього середовища створюються моделі соціально значущих типів особистості, таких як відповідальний громадянин чи патріот, які відображають цінності суспільства. Воно виступає не лише як простір для навчання, а й як арена, де через взаємодію з культурними та соціальними елементами формується світогляд і моральні орієнтири дитини [20, с. 27]. Таким чином, освітнє середовище є інструментом конструювання особистості, що відповідає суспільним ідеалам і очікуванням.

Як зазначає О. Писарчук «освітнє середовище є частиною соціокультурного і дослідники його визначають як комплекс спеціально організованих психолого-педагогічних умов, у наслідок взаємодії з якими відбувається розвиток і становлення особистості» [40].

О. Бондаренко також звертає увагу на особливості сучасного соціокультурного контексту, підкреслюючи, що сьогодні суспільство дедалі частіше стикається з маніпулятивними впливами, спрямованими не на просвітництво чи виховання, а на управління свідомістю. Вона зазначає, що замість акценту на розвитку критичного мислення чи естетичних цінностей,

сучасне середовище часто використовує семантизацію – процес, який через маніпуляцію інформацією формує спотворені уявлення про світ. Це проявляється в популяризації агресивних образів, таких як неприваблівi дитячі іграшки, монструозні персонажі мультфільмів чи деструктивний контент в інтернеті, що негативно впливає на дитячу психіку [8, с. 59].

Маніпулятивний вплив, за О. Бондаренко, охоплює весь соціальний простір – від медіа до повсякденних культурних практик. Наприклад, телевізійні новини, які зосереджуються на негативі, чи інтернет-контент, що пропагує деструктивні моделі поведінки, руйнують естетичні ідеали та перешкоджають формуванню гармонійного сприйняття світу. Такі явища не лише спотворюють уявлення про прекрасне, але й підривають основи виховання, замінюючи їх поверхневими або шкідливими цінностями [8, с. 71]. У цьому контексті комунікаційний простір стає домінуючим фактором, що визначає характер культурного діалогу на глобальному рівні.

Задля того, щоб освітнє середовище виступало як розвивальне, слід дотримуватися принципів дошкільної освіти, які зазначені у Законі України «Про дошкільну освіту»:

- доступність для кожного громадянина освітніх послуг, що надаються системою дошкільної освіти;
- рівність умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдарувань, різнобічного розвитку кожної дитини;
- єдність розвитку, виховання, навчання і оздоровлення дітей;
- єдність виховних впливів сім’ї та закладу дошкільної освіти;
- наступність і перспективність між дошкільною та початковою загальною освітою;
- світський характер дошкільної освіти у державних і комунальних закладах дошкільної освіти;
- особистісно-орієнтований підхід до розвитку особистості дитини;
- демократизація та гуманізація педагогічного процесу;
- відповідність змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти особливостям

розвитку та стану здоров’я дитини дошкільного віку [44].

Дослідниця С. Новосьолова пропонує низку концептуальних визначень, які розкривають зміст розвивального освітнього середовища. Вона розглядає цей феномен як цілісну систему, що об’єднує соціальні та предметні елементи, спрямовані на підтримку різноманітної діяльності дитини. Таке середовище не лише забезпечує умови для навчання, а й створює можливості для самостійного дослідження, гри та спілкування.

Розвивальне освітнє середовище, за С. Новосьоловою, охоплює комплекс умов, які включають психолого-педагогічні, матеріально-технічні, санітарно-гігієнічні, ергономічні та естетичні аспекти. Ці умови формують основу для організації життєдіяльності дітей у дошкільному закладі, забезпечуючи їхній комфорт, безпеку та стимулюючи розвиток. Таке розуміння підкреслює багатогранність середовища, яке має бути гнучким і адаптивним до потреб кожної дитини, враховуючи її вікові та індивідуальні особливості.

Інший аспект, виділений дослідницею, стосується розвивального середовища як сукупності соціальних і природних факторів, що впливають на дитину як безпосередньо, так і опосередковано, у короткостроковій або довгостроковій перспективі. Цей підхід акцентує увагу на динамічності середовища, яке постійно змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, таких як взаємодія з педагогами, однолітками, а також природне оточення. Таке середовище створює умови для формування у дитини навичок адаптації, самостійності та творчого мислення [21].

Розвивальне середовище – це сукупність умов, які забезпечують різнобічний розвиток дітей; це система матеріальних об’єктів їхньої діяльності. Створення в дошкільному закладі та вдома повноцінного розвивального середовища та забезпечення відповідної позиції вихователя та батьків в організації діяльності дітей – провідний засіб реалізації завдань сучасного реформування освіти. Адже правильно організоване розвивальне середовище сприяє соціалізації дитини, впливає на всі аспекти її розвитку [2].

Розширюючи аналіз, варто зазначити, що розвивальне освітнє середовище

не обмежується лише фізичним простором чи матеріальними ресурсами. Воно включає соціокультурний контекст, який формується через взаємодію дитини з дорослими та іншими дітьми, а також через залучення до культурних і освітніх практик. Наприклад, організація ігрових зон, доступ до розвивальних матеріалів, а також створення атмосфери довіри та підтримки є важливими складовими такого середовища.

Крім того, сучасні підходи до визначення розвивального освітнього середовища наголошують на його інклюзивності та індивідуалізації. Це означає, що середовище має бути пристосованим до дітей з різними потребами, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби. Естетична складова, як-от гармонійне оформлення приміщень, також відіграє важливу роль, оскільки впливає на емоційний стан дітей і сприяє їхній мотивації до навчання та творчості.

Отже, розвивальне освітнє середовище є багатокомпонентною системою, яка поєднує матеріальні, соціальні, психологічні та педагогічні елементи. Воно спрямоване на створення умов для гармонійного розвитку дитини, стимулювання її активності, творчості та соціальної взаємодії. Різноманітність підходів до визначення цього поняття підкреслює його комплексний характер і необхідність урахування всіх аспектів для забезпечення якісної дошкільної освіти.

У контексті дошкільної освіти предметно-розвивальне середовище відіграє ключову роль у забезпеченні умов для гармонійного розвитку дитини. Зокрема, О. Писарчук характеризує його як систему природних і соціокультурних засобів, які сприяють як поточному, так і перспективному розвитку дошкільників. Це середовище створює можливості для різноманітної діяльності, що стимулює творчі здібності, ініціативність і самостійність дитини. Воно включає фізичні об’єкти, такі як іграшки, навчальні матеріали, а також соціокультурні елементи, що формують контекст для розвитку [39, с. 11].

Інший підхід до визначення освітнього середовища пропонують Т. Русакова та Т. Бреусова. Вони розглядають його як комплекс умов, що

охоплюють матеріально-технічні ресурси, санітарно-гігієнічні норми, ергономічні стандарти, естетичне оформлення та психолого-педагогічні аспекти. Таке середовище забезпечує комфортне співіснування дітей і дорослих у дошкільному закладі, створюючи сприятливі умови для навчання, розвитку та соціалізації [46, с. 189] . Цей підхід підкреслює важливість цілісного підходу до організації простору, який враховує як фізичне, так і емоційне благополуччя учасників освітнього процесу.

С. Литвиненко акцентує увагу на функціональному призначенні освітнього середовища, зазначаючи, що воно є освітнім лише тоді, коли сприяє самореалізації дитини. За її концепцією, основною метою такого середовища є підтримка особистісного розвитку всіх суб'єктів освітнього процесу, включаючи дітей, педагогів і батьків. Це передбачає створення умов для прояву індивідуальності, ініціативи та творчого потенціалу, що робить середовище інструментом для формування активної та самостійної особистості [34].

В. Ясвін пропонує розглядати освітнє середовище як систему впливів і умов, які формують особистість відповідно до визначених цілей, одночасно надаючи можливості для її розвитку. Він визначає розвивальне освітнє середовище як таке, що забезпечує комплекс умов для саморозвитку всіх учасників освітнього процесу. Цей підхід підкреслює динамічність середовища, яке не лише впливає на дитину, а й створює простір для її активної взаємодії з оточенням, сприяючи розвитку автономії та творчого мислення [27].

М. Урбанська розглядає освітнє середовище дошкільного закладу як відкриту педагогічну систему, що поєднує матеріальні та духовні умови. За її визначенням, це середовище формується через активну взаємодію педагога і дитини на основі синергетичних принципів, що призводить до резонансного ефекту. Такий ефект посилює вплив навіть невеликих педагогічних дій, сприяючи гармонізації темпів розвитку, формуванню творчої особистості та підвищенню якості дошкільної освіти [26, с. 156]. Цей підхід акцентує увагу на нелінійному характері розвитку та важливості взаємодії всіх елементів системи.

Узагальнюючи наукові погляди, можна стверджувати, що поняття

«освітнє середовище» охоплює широкий спектр чинників, які впливають на розвиток дитини. Більшість дослідників сходяться на тому, що це оточення включає природні, соціальні, матеріальні та психологічні компоненти, які діють як прямо, так і опосередковано. Таке середовище є динамічною системою, що адаптується до потреб дитини, стимулює її активність і створює умови для самовираження та розвитку.

Освітнє середовище є не лише фізичним простором, а й соціокультурним контекстом, що формується через взаємодію дитини з педагогами, однолітками та культурними практиками. Воно має бути безпечним, підтримувати ініціативу та створювати атмосферу довіри. Таким чином, предметно-розвивальне та освітнє середовища виступають як взаємодоповнювальні системи, що забезпечують комплексний розвиток дитини, сприяють її соціалізації та готують до подальшого навчання.

Розвивальне середовище в закладах дошкільної освіти є складною системою, що інтегрує природні, культурні, соціальні, сенсорно-пізнавальні, ігрові, мовленнєві компоненти, а також індивідуальний простір особистості дитини. Воно створює умови для всебічного розвитку дошкільників, сприяючи формуванню їхніх когнітивних, емоційних, соціальних і творчих компетентностей. Таке середовище має бути гнучким, адаптивним і орієнтованим на індивідуальні потреби кожної дитини, щоб забезпечити її гармонійний розвиток і підготовку до наступних етапів життя [11].

Предметно-розвивальне середовище є центральним елементом освітнього процесу в дошкільних закладах і ключовим інструментом реалізації сучасних реформ у сфері освіти. Воно має відповідати низці вимог, зокрема бути системним, враховувати вікові особливості дітей і сприяти їхньому переходу до наступних етапів розвитку. Таке середовище повинно підтримувати провідні види діяльності і створювати «зону найближчого розвитку», а також забезпечувати можливості для взаємодії між дітьми та дорослими. Важливо, щоб предметний простір був співмірним фізичним можливостям дитини, дозволяючи їй комфортно взаємодіяти з об’єктами [46] .

Вихователі мають можливість створювати варіативне предметно-розвивальне середовище, адаптоване до умов конкретного закладу та вікових особливостей дітей. Наприклад, для молодших дошкільників акцент робиться на сенсорному дослідженні, тоді як для старших – на складніших видах діяльності, таких як сюжетно-рольові ігри чи творчі проєкти. Організація такого середовища вимагає від вихователя активної позиції, що включає не лише створення умов, а й підтримку ініціативи та самостійності дітей.

Розширюючи аналіз, варто підкреслити, що розвивальне середовище є динамічною системою, яка потребує постійного вдосконалення. Воно має бути інклюзивним, враховуючи потреби дітей з особливими освітніми потребами, і естетично привабливим, щоб створювати позитивний емоційний фон. Педагогічна підтримка, яка включає заохочення ініціативи, повагу до індивідуальності та створення безпечного простору, є критично важливою для забезпечення розвивального ефекту. Таким чином, комплексна організація всіх компонентів середовища сприяє формуванню активної, творчої та соціально адаптованої особистості дошкільника.

У найширшому розумінні розвивальне освітнє середовище є соціокультурним простором, який створює умови для формування та розвитку особистості з різним ступенем організованості. Цей простір охоплює не лише фізичне оточення, а й соціальні, культурні та психологічні аспекти, що впливають на становлення дитини як активного учасника суспільства. У дошкільній освіті таке середовище відіграє ключову роль, оскільки воно формує базові компетентності, сприяє соціалізації та закладає основу для подальшого навчання. Воно є динамічною системою, яка адаптується до потреб дітей, педагогів і соціокультурного контексту, забезпечуючи гармонійний розвиток [47].

Аналіз наукових джерел показує, що для набуття статусу розвивального освітнє середовище має відповідати певним характеристикам, які визначають його ефективність і функціональність. Ці властивості забезпечують створення умов, у яких дитина може реалізувати свій потенціал, розвинути творчі

здібності та сформувати соціальні навички. У дошкільному контексті ці характеристики набувають особливого значення, оскільки ранній вік є періодом інтенсивного формування особистості, коли середовище має бути максимально сприятливим і стимулюючим.

1. Гнучкість: Ця властивість передбачає здатність освітнього середовища оперативно адаптуватися до змінних потреб дитини, суспільства та зовнішнього середовища. У дошкільних закладах гнучкість проявляється в можливості швидко модифікувати простір, методи чи матеріали залежно від індивідуальних особливостей дітей чи нових освітніх викликів. Наприклад, організація ігрових зон може змінюватися для підтримки дітей з особливими потребами, а навчальні програми адаптуються до актуальних соціокультурних реалій, таких як цифровізація чи інклюзія.

2. Неперервність: Ця характеристика відображає послідовність і взаємозв’язок у діяльності всіх учасників освітнього процесу. У дошкільній освіті неперервність забезпечує плавний перехід між різними етапами розвитку, наприклад, від молодшого до старшого дошкільного віку, через узгодженість виховних і навчальних завдань. Це також проявляється у співпраці між дошкільними закладами та початковою школою, що сприяє створенню єдиної освітньої траєкторії для дитини.

3. Інтегрованість: Ця властивість полягає в гармонійній взаємодії всіх компонентів освітнього середовища – матеріальних, соціальних, психолого-педагогічних – для досягнення виховних і розвивальних цілей. У дошкільному контексті інтегрованість дозволяє об’єднувати різні види діяльності, такі як гра, навчання та спілкування, для цілісного розвитку дитини. Наприклад, використання ігрових методів у навчанні сприяє одночасному розвитку когнітивних і соціальних навичок, створюючи синергетичний ефект.

4. Відкритість: Ця характеристика передбачає демократичний підхід до організації освітнього процесу, залучення всіх суб’єктів до управління та прийняття рішень. У дошкільних закладах відкритість проявляється у створенні атмосфери довіри, де діти мають право вибору діяльності, а батьки беруть

активну участь у житті закладу. Це сприяє демократизації виховання, розвитку ініціативи та відповідальності, а також формуванню у дітей навичок співпраці [15].

Розширюючи аналіз, варто зазначити, що ці властивості є взаємопов'язаними і створюють цілісну систему, яка забезпечує ефективність розвивального освітнього середовища. У сучасних умовах, коли соціокультурний простір зазнає впливу глобалізації, цифрових технологій і маніпулятивних медіа, ці характеристики стають особливо актуальними. Наприклад, гнучкість дозволяє дошкільним закладам протидіяти деструктивним впливам, пропонуючи якісний культурний контент, а відкритість сприяє залученню батьків до формування ціннісних орієнтирів дітей.

У дошкільній освіті розвивальне середовище також має бути естетично привабливим і безпечним, щоб стимулювати природну допитливість дітей і підтримувати їхній емоційний добробут. Інтегрованість і неперервність допомагають створювати умови, у яких дитина може гармонійно розвиватися, переходячи від гри до навчання, від індивідуальної діяльності до групової взаємодії. Таким чином, розвивальне освітнє середовище як соціокультурний простір є динамічною системою, що сприяє самореалізації, творчому розвитку та соціальному становленню дошкільників [14].

Таким чином, розвивальне освітнє середовище в дошкільній освіті є багатокомпонентною системою, що поєднує матеріальні, соціокультурні, психолого-педагогічні та естетичні умови, спрямовані на гармонійний розвиток особистості дитини. Аналіз наукових підходів показує, що його сутність полягає у створенні гнучкого, інтегрованого та відкритого простору, який стимулює активність, творчість і самореалізацію дошкільників, враховуючи їхні вікові особливості та індивідуальні потреби. Воно виступає не лише фоном, а й активним чинником формування когнітивних, соціальних і емоційних компетентностей, забезпечуючи підготовку дитини до соціального життя та подальшого навчання.

Ключовими характеристиками розвивального освітнього середовища є його здатність адаптуватися до сучасних викликів, таких як маніпулятивні впливи медіа, та сприяти формуванню естетичних і моральних цінностей. Воно включає природне, предметно-ігрове, мовленнєве середовище та середовище власного «Я», які разом створюють умови для розвитку ініціативи, комунікативних навичок і самосвідомості. Таким чином, розвивальне освітнє середовище є основою для реалізації завдань дошкільної освіти, забезпечуючи цілісний розвиток дитини в соціокультурному контексті.

1.2. Принципи створення розвивального освітнього середовища

Створення розвивального середовища в дошкільних навчальних закладах є важливим напрямком сучасного реформування дошкільної освіти. Основні підходи створення розвивального середовища у дошкільному навчальному закладі та принципи особистісно орієнтованої побудови такого середовища висвітлені у Базовому компоненті дошкільної освіти та коментарі до нього, а також в Базовій програмі «Я у Світі» [23, с. 117].

Створення розвивального освітнього середовища в ЗДО є складним процесом, що вимагає чіткого розуміння принципів, які забезпечують його ефективність і відповідність потребам дітей. Ці принципи виступають як теоретичні орієнтири, що допомагають педагогам-вихователям організувати простір, який стимулює розвиток дошкільників, враховуючи їхні вікові особливості та сучасні освітні виклики. Аналіз принципів створення такого середовища дозволяє визначити ключові підходи до його формування, забезпечуючи гармонійне поєднання педагогічних, психологічних і соціокультурних компонентів.

У контексті дошкільної освіти принципи створення розвивального освітнього середовища ґрунтуються на ідеях гнучкості, інтегрованості, відкритості та неперервності, які забезпечують адаптивність середовища до

індивідуальних і суспільних потреб. Вони спрямовані на створення умов для самореалізації дитини, розвитку її ініціативи та формування основ для подальшого навчання.

Основні принципи створення розвивального освітнього середовища.

1) Принцип гнучкості передбачає здатність освітнього середовища оперативно адаптуватися до індивідуальних потреб дітей, змін у соціокультурному контексті та нових вимог суспільства. У дошкільній освіті гнучкість є критично важливою, оскільки діти мають різні темпи розвитку, інтереси та особливості, які необхідно враховувати для забезпечення їхнього гармонійного зростання. Наприклад, організація модульних ігрових зон, які можна швидко перебудовувати, дозволяє створювати простір, що відповідає потребам як молодших, так і старших дошкільників, а також дітей з особливими освітніми потребами. Гнучкість також проявляється у виборі педагогічних методів, які адаптуються до динамічних змін, таких як інтеграція цифрових технологій чи врахування нових соціальних реалій, наприклад, зростання ролі інклюзивної освіти [24].

Цей принцип також допомагає освітньому середовищу протидіяти негативним зовнішнім впливам, зокрема маніпулятивному медіа-контенту, який, як зазначає О. Бондаренко, може спотворювати естетичні та моральні цінності дітей. Гнучкість дозволяє педагогам-вихователям оперативно вводити якісний культурний матеріал, наприклад, класичну літературу, музику чи образотворче мистецтво, щоб формувати у дошкільників позитивне сприйняття світу. Крім того, гнучке середовище сприяє інноваційності освітнього процесу, дозволяючи експериментувати з новими формами навчання, такими як проєктна діяльність чи сенсорні ігри, які відповідають сучасним потребам дітей і суспільства.

У практичному вимірі гнучкість забезпечується через створення адаптивного фізичного простору та гнучких педагогічних стратегій. Наприклад, у дошкільному закладі можуть використовуватися мобільні меблі, які легко переміщуються для створення зон для індивідуальної чи групової роботи, або

змінні набори навчальних матеріалів, що відповідають актуальним інтересам дітей. Такий підхід не лише підтримує розвиток ініціативи та творчості, але й дозволяє вихователям швидко реагувати на нові виклики, такі як необхідність дистанційного навчання чи інтеграція дітей з різними культурними походженнями. Таким чином, принцип гнучкості є основою для створення динамічного та інклюзивного освітнього середовища, яке відповідає сучасним реаліям.

2) Принцип неперервності забезпечує послідовність і наступність у розвитку дитини через узгоджену взаємодію всіх учасників освітнього процесу. У дошкільній освіті цей принцип спрямований на створення умов, які підтримують стабільний і системний розвиток дитини на всіх етапах її дошкільного віку. Неперервність передбачає узгодженість виховних і навчальних завдань, що дозволяє дитині плавно переходити від одного етапу розвитку до іншого, зберігаючи набуті навички та знання. Це також включає координацію діяльності між різними освітніми інституціями, що сприяє формуванню цілісної освітньої траєкторії [22].

У ширшому контексті неперервність підкреслює важливість створення середовища, яке підтримує довгостроковий розвиток дитини, не допускаючи розривів у її освітньому досвіді. Вона сприяє формуванню стабільної основи для соціалізації та адаптації до нових умов, що є особливо важливим у період швидких суспільних змін. Цей принцип вимагає від педагогів і батьків спільної відповідальності за забезпечення послідовності у вихованні, що посилює ефективність освітнього процесу.

Неперервність також сприяє створенню атмосфери довіри та безпеки, що дозволяє дитині відчувати себе захищеною на всіх етапах розвитку. Вона забезпечує гармонійне поєднання різних видів діяльності – гри, навчання, спілкування – у межах єдиного освітнього простору. Таким чином, цей принцип є основою для створення стабільного та підтримуючого середовища, яке сприяє розвитку впевненості та ініціативи у дошкільників.

3) Принцип інтегрованості полягає в гармонійному поєднанні всіх

компонентів освітнього середовища – матеріальних, соціальних і психолого-педагогічних – для забезпечення цілісного розвитку дитини. У дошкільній освіті інтегрованість спрямована на створення умов, у яких різні аспекти розвитку взаємодіють і підсилюють один одного. Цей принцип передбачає синергію між різними видами діяльності та елементами середовища, що сприяє формуванню комплексних компетентностей.

Інтегрованість забезпечує цілісний підхід до виховання, при якому дитина сприймає освітній процес як єдине ціле, а не як набір окремих завдань. Вона дозволяє гармонійно поєднувати матеріальні ресурси, такі як ігрові матеріали, із соціальними взаємодіями та педагогічними методами, створюючи багатогранне середовище для розвитку. Цей принцип сприяє формуванню у дітей системного мислення та здатності застосовувати знання в різних контекстах.

Інтегрованість передбачає, що педагоги-вихователі організують середовище таким чином, щоб усі його компоненти – матеріальні, соціальні та психолого-педагогічні – гармонійно взаємодіяли для досягнення єдиної мети розвитку дитини. Це сприяє розвитку творчого потенціалу, комунікативних навичок і емоційної зрілості, що є важливим для підготовки дитини до соціального життя. Інтегрованість також допомагає уникнути фрагментарності в освітньому процесі, забезпечуючи його цілісність і ефективність [14].

4) Принцип відкритості передбачає демократичний підхід до організації освітнього процесу. У дошкільній освіті відкритість сприяє створенню атмосфери довіри, у якій кожен учасник відчуває свою значущість і має можливість впливати на освітній процес. Цей принцип підтримує прозорість і співпрацю, що є основою для формування демократичних цінностей у дітей.

Відкритість також сприяє розвитку ініціативи та відповідальності, дозволяючи дітям брати активну участь у виборі діяльності та взаємодії з іншими. Вона передбачає створення умов, у яких думки та потреби всіх учасників враховуються, що сприяє формуванню комунікативних навичок і соціальної компетентності. У дошкільному контексті це створює сприятливий

простір для самовираження та співпраці [14].

Відкритість забезпечує зв’язок освітнього середовища із зовнішнім соціокультурним контекстом, що дозволяє адаптувати його до суспільних змін. Вона сприяє залученню батьків і громадськості до освітнього процесу, що посилює його соціальну значущість. Цей принцип є важливим для створення інклюзивного середовища, яке враховує різноманітність потреб і сприяє гармонійному розвитку всіх дітей.

5) Принцип індивідуалізації акцентує увагу на врахуванні унікальних особливостей кожної дитини, її інтересів, здібностей і темпу розвитку. У дошкільній освіті цей принцип є основою для створення середовища, яке підтримує індивідуальність і сприяє самовираженню. Він передбачає організацію простору, який дозволяє дітям розвиватися у власному ритмі, обираючи діяльність відповідно до своїх уподобань і потреб.

Індивідуалізація сприяє формуванню мотивації до навчання та розвитку, оскільки дитина відчуває, що її потреби та інтереси є пріоритетними. Цей принцип допомагає створювати умови, у яких кожна дитина може розкрити свій потенціал, незалежно від її особливостей чи рівня підготовки. Він також підтримує розвиток самосвідомості та впевненості, що є важливим для становлення особистості [1].

У практичному вимірі індивідуалізація вимагає від педагогів гнучкого підходу до організації освітнього процесу, що включає створення різноманітних можливостей для діяльності та взаємодії. Вона сприяє інклюзивності, дозволяючи враховувати потреби дітей з особливими освітніми потребами, і забезпечує гармонійний розвиток через повагу до індивідуальності. Цей принцип є ключовим для створення середовища, яке мотивує до саморозвитку.

6) Принцип безпеки та естетичності підкреслює необхідність створення фізично та емоційно безпечного середовища, яке водночас є естетично привабливим. У дошкільній освіті безпека є основною умовою для забезпечення комфорту та захисту дітей від зовнішніх загроз, тоді як

естетичність сприяє формуванню смаку та емоційного благополуччя. Цей принцип створює умови, у яких дитина відчуває себе захищеною та мотивованою до діяльності.

Безпека охоплює як фізичний аспект, що включає використання безпечних матеріалів і обладнання, так і емоційний, що передбачає створення атмосфери довіри та підтримки. Естетичність, у свою чергу, сприяє розвитку у дітей почуття прекрасного, впливаючи на їхній емоційний стан і мотивацію. Разом ці аспекти формують гармонійне середовище, яке сприяє всебічному розвитку [4].

Цей принцип допомагає протидіяти негативним соціокультурним впливам, таким як маніпулятивний медіа-контент, шляхом створення простору, що пропагує позитивні цінності. Він вимагає від педагогів-вихователів уваги до деталей у організації середовища, щоб воно було не лише функціональним, а й надихаючим. Безпека та естетичність є основою для створення сприятливого освітнього простору, який підтримує розвиток дитини.

Таким чином, принципи створення розвивального освітнього середовища становлять фундамент для формування простору, який відповідає потребам дошкільників і сучасним вимогам освіти. Гнучкість, неперервність, інтегрованість, відкритість, індивідуалізація, безпека та естетичність є ключовими орієнтирами, що забезпечують створення умов для всебічного розвитку дитини, зокрема її когнітивних, соціальних, емоційних і творчих компетентностей. Ці принципи формують цілісну систему, у якій кожен елемент взаємодіє з іншими, створюючи гармонійне середовище, що сприяє самореалізації, ініціативності та соціалізації дошкільників.

Реалізація зазначених принципів у дошкільній освіті вимагає від вихователів активної ролі в організації адаптивного, інклюзивного та естетично привабливого простору, який враховує індивідуальні особливості кожної дитини та динаміку суспільних змін. Вони дозволяють протидіяти негативним соціокультурним впливам, таким як маніпулятивний медіа-контент, шляхом формування середовища, що сприяє розвитку естетичних і моральних

цінностей. У контексті сучасних викликів, таких як цифровізація чи глобалізація, ці принципи забезпечують створення стійкого освітнього простору, який підтримує підготовку дитини до життя в суспільстві.

Крім того, взаємопов’язаність принципів підкреслює необхідність системного підходу до організації розвивального освітнього середовища. Гнучкість і відкритість дозволяють адаптувати його до нових умов, неперервність і інтегрованість забезпечують цілісність розвитку, а індивідуалізація, безпека та естетичність створюють сприятливі умови для емоційного благополуччя та творчого потенціалу. Отже, ці принципи є не лише теоретичною основою, а й практичним інструментом для педагогів-вихователів, які прагнуть створити середовище, що відповідає високим стандартам дошкільної освіти та сприяє формуванню гармонійної особистості..

1.3. Компоненти розвивального освітнього середовища та їх значення

Розвивальне освітнє середовище в дошкільній освіті є складною системою, що складається з різноманітних компонентів, кожен із яких відіграє унікальну роль у забезпеченні гармонійного розвитку дитини. До таких компонентів належать природне, предметно-ігрове, мовленнєве, соціокультурне, психолого-педагогічне середовище, а також середовище власного «Я» дитини, які разом створюють умови для формування когнітивних, соціальних, емоційних і творчих компетентностей. Аналіз цих компонентів та їхнього значення дозволяє не лише розкрити механізми впливу середовища на розвиток дошкільників, а й визначити практичні підходи до його організації, що відповідають сучасним освітнім стандартам і потребам суспільства.

Компоненти розвивального освітнього середовища в дошкільній освіті не функціонують ізольовано, а утворюють цілісну систему, у якій їхня взаємодія забезпечує гармонійний розвиток дошкільників. Ця взаємодія ґрунтується на принципах інтегрованості та синергії, де кожен компонент доповнює інші,

створюючи комплексний вплив на когнітивні, соціальні, емоційні та творчі аспекти розвитку дитини. Така системна організація дозволяє створювати «зону найближчого розвитку», підтримуючи індивідуальні траєкторії навчання та виховання.

Інтегрованість компонентів проявляється в їхній здатності працювати спільно для досягнення єдиної мети – всебічного розвитку дитини. Наприклад, предметно-ігрове середовище, яке стимулює творчість і уяву через гру, тісно пов’язане з мовленнєвим середовищем, що розвиває комунікативні навички під час ігрових взаємодій. У свою чергу, психолого-педагогічне середовище забезпечує емоційну підтримку та мотивацію, створюючи атмосферу довіри, необхідну для активної участі дитини в грі та спілкуванні. Соціокультурне середовище вводить дитину в контекст суспільних цінностей, що впливає на її поведінку в ігрових і комунікативних ситуаціях, тоді як природне середовище формує екологічну свідомість, яка може проявлятися в тематиці ігор чи бесід.

Синергетичний ефект виникає завдяки взаємному підсиленню компонентів, коли їхня спільна дія створює якісно новий результат, недосяжний для окремого елемента. Наприклад, середовище власного «Я» сприяє розвитку самосвідомості та емоційної грамотності, що посилює здатність дитини до співпраці в соціокультурному середовищі та ефективного використання предметно-ігрового простору. Психолого-педагогічне середовище, забезпечуючи індивідуальний підхід, допомагає дитині інтегрувати досвід, отриманий у природному чи мовленнєвому середовищі, у власну систему знань і цінностей. Ця взаємодія сприяє формуванню цілісної особистості, здатної до самореалізації та адаптації.

Динамічність взаємодії компонентів забезпечує адаптивність середовища до змінних потреб дитини та зовнішніх умов [29]. У дошкільній освіті це означає, що компоненти постійно перебудовуються залежно від віку, інтересів і особливостей дітей. Наприклад, у молодшому дошкільному віці акцент може робитися на предметно-ігровому та природному середовищі для розвитку сенсорних і моторних навичок, тоді як у старшому віці зростає значення

мовленнєвого та соціокультурного компонентів для підготовки до школи. Педагоги-вихователі відіграють ключову роль у координації цієї взаємодії, забезпечуючи баланс між компонентами та їхню відповідність освітнім цілям.

Таким чином, взаємодія компонентів розвивального освітнього середовища створює цілісну систему, у якій кожен елемент підсилює дію інших, сприяючи комплексному розвитку дошкільників. Ця система є гнучкою та динамічною, що дозволяє адаптувати її до індивідуальних і суспільних потреб, забезпечуючи формування гармонійної особистості, готової до соціального життя та подальшого навчання.

Охарактеризуємо кожний з компонентів.

1) Природне середовище є одним із компонентів розвивального освітнього середовища в дошкільній освіті, відіграючи важливу роль у формуванні екологічної свідомості, цілісного сприйняття довкілля та емоційно-ціннісного ставлення до природи. Воно охоплює елементи природного оточення, такі як рослини, тварини, природні матеріали, а також простори для їх дослідження. У дошкільному віці, коли діти активно пізнають світ через чуттєвий досвід, природне середовище виступає потужним інструментом для розвитку когнітивних, емоційних і соціальних компетентностей, сприяючи гармонійному становленню особистості.

Природне середовище вважається розвивальним, якщо воно сприяє формуванню у дітей цілісного уявлення про природу та її взаємозв’язки. Воно заохочує дошкільників до дослідження природного довкілля, викликає інтерес до його об’єктів і явищ, допомагає засвоювати базові знання про природу та розвиває емоційно-ціннісне ставлення до неї. Крім того, таке середовище виховує екологічну свідомість і навички відповідальної поведінки, що є важливим для формування екологічної культури з раннього віку [46].

Екологічна свідомість формується через усвідомлення взаємозв’язків у природі та її цінності, виховуючи відповідальне ставлення до довкілля. Діти засвоюють базові екологічні знання та навички, такі як сортування сміття чи турбота про живі організми. Цілісне сприйняття довкілля розвивається через

дослідження природи, що стимулює допитливість і системне мислення. Емоційно-ціннісне ставлення виховує емпатію, повагу до природи та моральні цінності, сприяючи емоційному благополуччю.

Природне середовище інтегрує знання через спостереження та творчість, формуючи екологічно свідому та емоційно зрілу особистість дошкільника.

2) Предметно-ігрове середовище набуває розвивального характеру, коли воно сприяє поглибленню знань дитини про світ, удосконаленню її практичних умінь і розвитку творчих здібностей. Воно допомагає дітям засвоювати способи використання предметів, виготовляти прості вироби, самостійно планувати ігрові сюжети, розподіляти ролі та дотримуватися правил гри. Таке середовище також знайомить дошкільників із мистецтвом, заохочуючи їх до створення художніх образів через малювання, музику, театральну діяльність чи літературну творчість. Воно стимулює уяву, розвиває співпрацю та сприяє формуванню навичок комунікації [28].

У період дошкільного віку, коли гра є основним способом пізнання світу, предметно-ігрове середовище виступає потужним інструментом для формування когнітивних, соціальних і емоційних компетентностей, сприяючи гармонійному розвитку особистості.

Предметно-ігрове середовище відіграє ключову роль у розвитку уяви, творчості, комунікативних навичок і співпраці через гру як провідну діяльність дошкільників. Різноманітність матеріалів і можливостей для творчого самовираження забезпечує розвиток уяви, дозволяючи дітям створювати уявні ситуації, експериментувати з ролями та перетворювати об’єкти на символічні, що стимулює фантазію та абстрактне мислення. Воно також сприяє творчості, заохочуючи дітей до ініціативності, конструювання власних ігрових сюжетів і втілення ідей, що розвиває нестандартне мислення та індивідуальність. Творча діяльність у грі підтримує емоційне самовираження, сприяючи психологічному благополуччю.

Це середовище формує комунікативні навички та співпрацю через соціальну природу гри, створюючи умови для взаємодії дітей із однолітками та

вихователями-методистами. Воно розвиває діалог, уміння слухати, домовлятися та розподіляти ролі, сприяючи формуванню навичок командної роботи та поваги до інших. Гра допомагає дітям засвоювати норми поведінки, вирішувати конфлікти та будувати гармонійні стосунки, що є основою для соціалізації [4]. У взаємодії з іншими компонентами освітнього середовища предметно-ігрове середовище забезпечує цілісний розвиток, формуючи творчу, соціально адаптовану особистість дошкільника.

3) Мовленнєве середовище виступає ще одним компонентом розвивального освітнього середовища в дошкільній освіті, сприяючи розвитку комунікативних здібностей, мовленнєвої активності та творчого самовираження. Воно є розвивальним за умови створення доброзичливої атмосфери, що мотивує дітей до активного спілкування, висловлювання думок, обміну ідеями та участі в творчих мовленнєвих активностях. Середовище включає спеціально організовану мовленнєву діяльність, партнерську взаємодію між дорослим і дитиною та вільне спілкування дітей, а його ефективність залежить від вихователя, який стимулює мовлення, ініціативність і самостійність [47, с. 243].

Це середовище розвиває комунікативні здібності через заохочення до діалогу, слухання та висловлювання думок, сприяючи соціалізації та гармонійним стосункам. Мовленнєва активність стимулюється вільним спілкуванням, що збагачує словник, удосконалює граматику та підтримує когнітивний розвиток. Творче самовираження формується через мовленнєво-творчі активності, розвиваючи уяву, креативність і емоційне благополуччя. Мовленнєве середовище забезпечує цілісний розвиток, інтегруючи комунікативні, когнітивні та творчі навички дошкільників.

4) Середовище власного «Я» відіграє особливу роль у формуванні самосвідомості, емоційної грамотності, самоповаги та здорового способу життя дитини. Воно охоплює всі аспекти, пов’язані з усвідомленням дитиною своєї індивідуальності, включаючи її фізичне, емоційне та соціальне «Я». У дошкільному віці, коли дитина починає формувати уявлення про себе як

окрему особистість, це середовище створює умови для розвитку внутрішньої гармонії, впевненості та здатності до саморегуляції. Воно допомагає дитині зрозуміти свої потреби, емоції та місце в соціальному оточенні, що є основою для її особистісного зростання.

Середовище власного «Я» дитини відіграє особливу роль у її особистісному розвитку. Воно вважається розвивальним, якщо допомагає дитині усвідомлювати своє тіло, органи чуттів, дотримуватися гігієнічних норм і вести здоровий спосіб життя. Таке середовище сприяє формуванню уявлень про здоров'я, статеву ідентичність, емоційну грамотність і вольові якості. Воно також підтримує комунікативні здібності, допомагає дитині відчувати себе частиною соціальної групи, налагоджувати співпрацю, вирішувати конфлікти та протистояти негативним впливам. Це середовище формує основу для самоповаги, впевненості та життєвої перспективи [47, с. 243].

5) Наступним компонентом розвивального освітнього середовища в дошкільній освіті виступає соціокультурне середовище, сприяючи соціалізації, засвоєнню культурних цінностей і формуванню моральних орієнтирів. Воно включає суспільні норми, традиції та культурні практики, з якими дитина взаємодіє, формуючи основи світогляду та соціальної поведінки. У дошкільному віці це середовище розвиває комунікативні навички, емпатію та моральні принципи, допомагаючи дитині стати активним членом суспільства.

Соціокультурне середовище сприяє соціалізації, допомагаючи дітям засвоювати правила поведінки та співпраці. Воно формує розуміння соціальних ролей, сприяючи адаптації в колективі. Засвоєння культурних цінностей відбувається через ознайомлення з мистецтвом, літературою та традиціями, розвиваючи естетичний смак і повагу до розмаїття. Формування моральних орієнтирів виховує емпатію та етичну свідомість через позитивні приклади поведінки, закладаючи основи моральної особистості.

Розширюючи аналіз, варто зазначити, що сучасне соціокультурне середовище вимагає від педагогів особливої уваги до створення розвивального освітнього простору, який би протидіяв негативним впливам. У дошкільній

освіті це означає формування середовища, що сприяє розвитку естетичного смаку, критичного мислення та моральних цінностей. Наприклад, використання якісного культурного контенту, такого як класична література, музика чи образотворче мистецтво, може допомогти дітям сформувати уявлення про прекрасне та гармонійне. Такий підхід дозволяє протистояти деструктивним впливам медіа та поп-культури, формуючи у дітей стійкі моральні та естетичні орієнтири.

У ширшому контексті, сучасне соціокультурне середовище вимагає міждисциплінарного підходу до його аналізу та формування. Воно не лише впливає на дітей, а й формує виклики для педагогів, які мають адаптувати освітні практики до нових реалій. Таким чином, педагогічний зміст середовища як соціокультурного феномену полягає у створенні умов для виховання свідомої, творчої та морально стійкої особистості, здатної протистояти деструктивним тенденціям сучасного світу.

6) Матеріально-технічне середовище забезпечує фізичний комфорт, безпеку та доступ до розвивальних ресурсів. Воно охоплює фізичний простір закладів дошкільної освіти, включаючи приміщення, обладнання, ігрові матеріали, меблі, технічні засоби та природні елементи, які створюють умови для діяльності дітей. У дошкільному віці, коли фізична активність і чуттєвий досвід є основою пізнання, це середовище відіграє ключову роль у створенні безпечного та функціонального простору, що сприяє фізичному, когнітивному та емоційному розвитку дошкільників.

Фізичний комфорт, який забезпечує матеріально-технічне середовище, є основою для створення сприятливих умов для навчання та гри. Воно включає ергономічно організовані простори, зручні меблі, відповідне освітлення, вентиляцію та температурний режим, які відповідають фізіологічним потребам дітей. Комфортне середовище дозволяє дошкільникам почуватися вільно і безпечно, що сприяє їхній активності, зосередженості та емоційному благополуччю. Воно також підтримує фізичне здоров’я, зменшуючи ризик втоми чи дискомфорту під час діяльності, що є важливим для тривалого

залучення до освітнього процесу [32].

Безпека є важливим аспектом матеріально-технічного середовища, оскільки вона гарантує захист дітей від фізичних і психологічних ризиків. Це включає використання нетоксичних матеріалів, безпечного обладнання, відсутність гострих кутів чи інших небезпечних елементів, а також відповідність приміщень санітарно-гігієнічним нормам. Безпечне середовище створює атмосферу довіри, дозволяючи дітям вільно досліджувати простір, експериментувати та взаємодіяти без страху. Воно також сприяє формуванню у дітей відповідального ставлення до власної безпеки та безпеки інших.

Доступ до розвивальних ресурсів у матеріально-технічному середовищі забезпечує дітей інструментами для пізнання, творчості та самовираження. Це включає різноманітні ігрові матеріали, конструктори, сенсорні об’єкти, книги, а також сучасні технічні засоби, які підтримують освітній процес. Таке середовище стимулює допитливість, уяву та ініціативність, дозволяючи дітям самостійно обирати ресурси для діяльності. Воно також сприяє інклюзивності, забезпечуючи доступність матеріалів для дітей з різними потребами, що підтримує їхній індивідуальний розвиток і соціальну взаємодію. У взаємодії з іншими компонентами, такими як предметно-ігрове чи психолого-педагогічне середовище, матеріально-технічне середовище підсилює їхній вплив, створюючи цілісний простір для гармонійного розвитку дошкільників.

7) Психолого-педагогічне середовище як компонент розвивального освітнього середовища в дошкільній освіті, відіграє ключову роль у створенні атмосфери довіри, підтримки ініціативи та індивідуального розвитку. Це середовище охоплює сукупність психологічних і педагогічних умов, що формуються через взаємодію вихователів-методистів, дошкільників і їх батьків, а також через методи виховання, стиль спілкування та організацію освітнього процесу. У дошкільному віці, коли емоційна стабільність і мотивація є основою для навчання, це середовище створює сприятливі умови для розвитку самосвідомості, соціальних навичок і творчого потенціалу, сприяючи гармонійному становленню особистості.

Психолого-педагогічне середовище сприяє створенню атмосфери довіри через доброзичливе спілкування, повагу до індивідуальності та підтримку емоційного благополуччя дітей. Воно заохочує ініціативність, дозволяючи дошкільникам відчувати себе цінними та почутими, що мотивує їх до активної участі в діяльності. Підтримка індивідуального розвитку забезпечується через гнучкий підхід до організації освітнього процесу, який враховує унікальні потреби, інтереси та темпи розвитку кожної дитини [30]. Це середовище також сприяє формуванню впевненості, комунікативних здібностей і здатності до саморегуляції, що є основою для соціальної адаптації та підготовки до подальшого навчання. У взаємодії з іншими компонентами воно підсилює їхній вплив, створюючи цілісний простір для розвитку дошкільників.

Таким чином, компоненти розвивального освітнього середовища сприяють формуванню когнітивних, соціальних, емоційних і творчих компетентностей. Природне середовище розвиває когнітивні здібності через дослідження, соціальні навички через співпрацю, емоції через контакт із природою та творчість через композиції. Предметно-ігрове стимулює когнітивний розвиток через гру, соціалізацію через взаємодію, емоційне самовираження та творчість через імпровізацію. Мовленнєве підтримує когнітивне зростання через мову, соціальні навички через діалог, емоційну грамотність і творчість через активності. Середовище власного «Я» формує самосвідомість, соціальну впевненість, емоційну стабільність і творчий підхід. Соціокультурне сприяє когнітивному розвитку через культуру, соціалізації, емпатії та творчості через мистецтво. Матеріально-технічне забезпечує когнітивний розвиток через ресурси, соціальну взаємодію, емоційний комфорт і творчість. Психолого-педагогічне підтримує когнітивне зростання, соціальні навички, емоційну стабільність і творчу ініціативу.

Вони створюють «зону найближчого розвитку», стимулюючи потенціал дитини через адаптовані виклики, та підтримують індивідуальні траєкторії розвитку, враховуючи її унікальні потреби. Інтеграція компонентів забезпечує синергетичний ефект, сприяючи цілісному розвитку та підготовці дошкільників

до соціального життя й навчання.

Знання про компоненти розвивального освітнього середовища є важливим інструментом для педагогів-вихователів у створенні ефективного освітнього простору. Розуміння ролі кожного компонента дозволяє вихователям цілеспрямовано організовувати середовище, яке стимулює когнітивний, соціальний, емоційний і творчий розвиток дошкільників.

Компоненти розвивального середовища відіграють важливу роль у реалізації завдань Базового компонента дошкільної освіти, який акцентує на формуванні цілісної особистості, готової до соціального життя та навчання. Вони забезпечують виконання освітніх цілей, таких як розвиток комунікативних навичок через мовленнєве середовище, соціалізація через соціокультурне, чи формування здорового способу життя через середовище власного «Я». Таким чином, знання про компоненти дозволяє педагогам-вихователям системно підходити до організації освітнього процесу, забезпечуючи гармонійний розвиток дошкільників відповідно до сучасних стандартів.

РОЗДІЛ 2
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Вплив освітнього середовища на розвиток дитини дошкільного віку

Освітнє середовище в дошкільній освіті є потужним чинником, що визначає траєкторію розвитку дитини, впливаючи на її компетентності. У період дошкільного віку, коли формуються основи особистості, освітнє середовище виступає як система умов, що стимулює активність, ініціативність і самовираження, створюючи «зону найближчого розвитку» для кожної дитини. Аналіз його впливу дозволяє зрозуміти, як природне, предметно-ігрове, мовленнєве, соціокультурне, психолого-педагогічне та інші компоненти сприяють гармонійному становленню дошкільників.

Особливості дошкільного віку, такі як чуттєве сприйняття, гра як провідна діяльність і початок формування самосвідомості, роблять освітнє середовище особливо значущим. Воно не лише забезпечує фізичний комфорт і безпеку, а й формує соціокультурний контекст, що допомагає дитині адаптуватися до суспільства, засвоювати моральні цінності та готуватися до шкільного навчання [41]. Вивчення цього впливу має практичну цінність для педагогів, дозволяючи створювати середовище, що відповідає сучасним освітнім стандартам і потребам дітей.

Теоретичні основи впливу освітнього середовища на розвиток дитини дошкільного віку ґрунтуються на працях українських учених, які підкреслюють його значення як ключового фактора формування особистості. Зокрема, І. Зязюн розглядає освітнє середовище як соціокультурний феномен, що формує ідеал особистості через взаємодію з культурними цінностями та суспільними нормами [20]. К. Крутій акцентує на ролі середовища як системи

умов, що стимулюють активність і творчість дошкільників [28], а М. Братко підкреслює його значення для розвитку комунікативних і соціальних компетентностей. А. Аніщук і Л. Лохвицька досліджують розвивальне середовище як простір, що сприяє індивідуалізації та самореалізації дитини [31]. Ці концепції вказують на багатогранність освітнього середовища, яке інтегрує психологічні, педагогічні та соціокультурні аспекти для підтримки гармонійного розвитку.

Освітнє середовище визначається як система умов, що включає матеріальні, соціальні, психолого-педагогічні та культурні компоненти, які впливають на розвиток дитини. Воно є не лише фізичним простором, а й динамічною сукупністю взаємодій між дитиною, педагогами-вихователями, однолітками та оточенням, що формує її когнітивні, соціальні, емоційні та творчі компетентності. За С. Смолюк, освітнє середовище виступає як цілісний простір, що забезпечує «зону найближчого розвитку», створюючи стимули для досягнення потенційних можливостей дитини [46]. Українські вчені наголошують, що ефективність цього середовища залежить від його здатності адаптуватися до індивідуальних потреб дошкільників і сучасних соціокультурних викликів, забезпечуючи умови для їхнього всебічного розвитку.

Освітнє середовище є фундаментальним чинником у формуванні ключових компетентностей дошкільників, забезпечуючи розвиток їхніх когнітивних, соціальних, емоційних і творчих здібностей через взаємодію з різноманітними компонентами. Когнітивні компетентності, такі як аналіз, синтез і пам’ять, розвиваються завдяки цілеспрямованій організації середовища, яке стимулює інтелектуальну активність. Соціальні компетентності, зокрема співпраця та комунікація, формуються в соціокультурному середовищі, яке заохочує дітей до взаємодії з однолітками та вихователями, а також у предметно-ігровому, де групові ігри розвивають уміння домовлятися та працювати в команді. Емоційні компетентності, такі як емпатія та саморегуляція, підтримуються психолого-педагогічним

середовищем, яке створює атмосферу довіри й безпеки, і середовищем власного «Я», що допомагає дітям усвідомлювати та контролювати свої емоції. Творчі компетентності, включаючи уяву та креативність, процвітають у предметно-ігровому середовищі, яке дозволяє імпровізувати та створювати нові сценарії, а також у мовленнєвому, що стимулює дітей до створення власних історій, віршів чи діалогів. Кожен компонент середовища діє як частина цілісної системи, створюючи синергетичний ефект, що сприяє гармонійному розвитку дошкільників і підготовці до викликів сучасного світу [16].

Зв’язок із завданнями Базового компонента дошкільної освіти полягає в тому, що освітнє середовище безпосередньо сприяє реалізації його цілей, спрямованих на формування базових компетентностей дитини. Базовий компонент визначає необхідність розвитку фізичних, соціально-моральних, емоційно-ціннісних, когнітивних і творчих якостей, що забезпечується через інтегровану дію компонентів середовища [3]. Освітнє середовище є практичним інструментом для виконання освітніх стандартів, створюючи умови для підготовки дошкільників до соціального життя та шкільного навчання.

Освітнє середовище відіграє визначальну роль у підтримці індивідуальних траєкторій розвитку дошкільників, забезпечуючи адаптацію до їхніх унікальних потреб, можливостей, інтересів і темпів навчання. Кожен компонент середовища – природне, предметно-ігрове, мовленнєве, соціокультурне, середовище власного «Я», матеріально-технічне та психолого-педагогічне – може бути налаштований для створення персоналізованого простору, який враховує особливості кожної дитини. Наприклад, предметно-ігрове середовище пропонує різноманітні матеріали та зони активності, що дозволяють дітям обирати заняття відповідно до їхніх уподобань, сприяючи розвитку ініціативи та творчості. Мовленнєве середовище адаптується до рівня мовленнєвого розвитку, пропонуючи завдання різної складності, а психолого-педагогічне забезпечує індивідуальний підхід через доброзичливу взаємодію педагога-вихователям, який враховує емоційні та соціальні потреби дитини. Така індивідуалізація є особливо важливою для дітей з особливими освітніми

потребами, де адаптація середовища, наприклад, через використання сенсорних матеріалів чи спеціальних комунікативних стратегій, сприяє інклюзивності та забезпечує рівні можливості для розвитку. Це дозволяє кожній дитині відчувати себе комфортно, мотивує до самостійності та формує впевненість у своїх силах, що є основою для гармонійного розвитку.

Вплив освітнього середовища на створення умов для досягнення потенційних можливостей дитини базується на концепції, яка передбачає підтримку дитини в освоєнні нових навичок за допомогою педагога-вихователя чи оточення. Освітнє середовище виступає як динамічна платформа, що пропонує досяжні, але стимулюючі виклики, адаптовані до поточного рівня розвитку дитини, з метою розширення її когнітивних, соціальних, емоційних і творчих компетентностей. Наприклад, у мовленнєвому середовищі педагог може пропонувати дитині складніші форми діалогу, які відповідають її потенціалу, тоді як предметно-ігрове середовище заохочує до створення нових ігрових сюжетів, що потребують уяви та співпраці. Психолого-педагогічне середовище забезпечує емоційну підтримку та мотивацію, допомагаючи дитині долати труднощі та досягати нових вершин [34]. Педагог-вихователь відіграє ключову роль у координації цих компонентів, створюючи ситуації, у яких дитина може самостійно або за мінімальної підтримки опановувати нові знання та вміння.

Інтеграція індивідуалізації та «зони найближчого розвитку» у освітньому середовищі сприяє формуванню цілісної особистості, готової до соціальних і навчальних викликів. Гнучкість компонентів дозволяє педагогам створювати середовище, яке не лише відповідає індивідуальним особливостям, але й стимулює розвиток через поступове ускладнення завдань. Наприклад, соціокультурне середовище може вводити дитину в нові культурні контексти, адаптовані до її рівня розуміння, а матеріально-технічне забезпечує доступ до ресурсів, які відповідають її фізичним і когнітивним можливостям. Такий підхід не лише підтримує мотивацію та інтерес до навчання, а й сприяє розвитку саморегуляції, ініціативності та творчого потенціалу. Таким чином,

освітнє середовище, побудоване на принципах індивідуалізації та «зони найближчого розвитку», є потужним інструментом для розкриття потенціалу кожної дитини, забезпечуючи її гармонійний розвиток і підготовку до подальшого життя.

Освітнє середовище відіграє вирішальну роль у підготовці дитини до соціального життя, сприяючи формуванню комунікативних і соціальних навичок, які є основою для успішної взаємодії в суспільстві. Воно створює умови для розвитку здатності дітей спілкуватися, співпрацювати та адаптуватися до соціальних норм. Компоненти середовища працюють синергетично, забезпечуючи можливості для налагодження міжособистісних зв'язків. Цей процес допомагає дошкільникам засвоювати правила поведінки, розвивати емпатію та вміння працювати в колективі, що є необхідним для гармонійного існування в соціальному оточенні [38].

У процесі соціалізації освітнє середовище не лише формує базові соціальні компетентності, але й закладає фундамент для подальшої інтеграції дитини в ширші суспільні структури. Воно сприяє розвитку комунікативної впевненості, що дозволяє дітям ефективно висловлювати свої думки та почуття, а також сприймати позиції інших. Психолого-педагогічне середовище відіграє особливу роль, створюючи атмосферу довіри та підтримки, що мотивує дітей до ініціативності та активної взаємодії. Таким чином, освітнє середовище стає простором, де дошкільники вчаться будувати гармонійні стосунки, які є основою для їхнього соціального життя.

Цей же комплексний вплив освітнього середовища плавно переходить у підготовку дитини до шкільного навчання, де акцент робиться на розвитку мотивації, самостійності та базових знань. Усі компоненти середовища сприяють формуванню внутрішньої готовності до навчання, створюючи умови для розвитку пізнавального інтересу та ініціативності. Матеріально-технічне середовище забезпечує доступ до ресурсів, що стимулюють пізнавальну активність, тоді як психолого-педагогічне підтримує мотивацію через створення ситуацій успіху. Таке середовище допомагає дітям усвідомлювати

власні можливості та розвивати відповідальність за свої дії, що є важливим для адаптації до шкільних вимог.

Підготовка до шкільного навчання через освітнє середовище також передбачає формування базових знань і навичок, необхідних для успішного старту в школі. Воно сприяє розвитку логічного мислення, основ грамотності та здатності до саморегуляції, що дозволяє дітям ефективно засвоювати новий матеріал. Середовище власного «Я» відіграє важливу роль у формуванні самостійності, допомагаючи дітям брати на себе ініціативу в навчальних завданнях. У сукупності ці аспекти забезпечують цілісну підготовку дошкільників до шкільного етапу, створюючи міцну основу для їхнього подальшого академічного та особистісного розвитку [42].

Освітнє середовище у дошкільній освіті відіграє ключову роль у нейтралізації негативних соціокультурних факторів, які впливають на розвиток дітей у цифрову епоху. Одним із таких факторів є маніпулятивний медіа-контент, який, за О. Бондаренко, може спотворювати естетичні та моральні цінності дошкільників через агресивну рекламу, неякісні мультфільми чи дезінформацію [8]. Освітнє середовище протидіє цим впливам, створюючи захисний простір, що сприяє формуванню здорового світогляду. Воно інтегрує різні компоненти, які допомагають дітям розрізняти конструктивний і деструктивний контент, розвиваючи стійкість до маніпуляцій.

Соціокультурне середовище відіграє провідну роль у протидії негативним медіа-впливам, пропонуючи якісний культурний контент, такий як класична література, музика чи образотворче мистецтво. Воно формує у дітей уявлення про прекрасне, виховуючи естетичний смак і критичне сприйняття інформації. Психолого-педагогічне середовище підтримує емоційну стійкість і критичне мислення через створення атмосфери довіри, де діти вчаться аналізувати отриману інформацію та приймати зважені рішення. Ці компоненти разом допомагають дошкільникам розвивати здатність протистояти маніпулятивним впливам, формуючи міцну основу для їхнього морального та інтелектуального розвитку.

Мовленнєве середовище сприяє нейтралізації негативних факторів, розвиваючи аналітичні навички через діалоги, обговорення та мовленнєво-творчі активності. Воно заохочує дітей висловлювати власні думки, ставити запитання та критично оцінювати почуте, що є важливим для захисту від дезінформації. Природне середовище, у свою чергу, виховує відповідальність і повагу до світу через взаємодію з природними об’єктами, відволікаючи увагу від деструктивного цифрового контенту. Ці аспекти допомагають дітям формувати позитивне сприйняття світу, зменшуючи вплив негативних медіа.

Значення освітнього середовища у формуванні естетичних і моральних цінностей у цифрову епоху є важливим, оскільки воно компенсує брак позитивних орієнтирів у сучасному інформаційному просторі. Соціокультурне середовище через залучення до мистецтва й традицій сприяє розвитку естетичного смаку, тоді як середовище власного «Я» формує моральну свідомість через усвідомлення цінностей доброти, емпатії та справедливості. Психолого-педагогічне середовище інтегрує ці цінності в повсякденну взаємодію, допомагаючи дітям застосовувати їх у реальних ситуаціях. Таке середовище створює умови для виховання гармонійної особистості, здатної орієнтуватися в складному цифровому світі [28].

Інтеграція всіх компонентів освітнього середовища забезпечує цілісний підхід до формування естетичних і моральних цінностей, що є необхідним для протидії викликам цифрової епохи. Матеріально-технічне середовище підтримує доступ до якісних ресурсів, які сприяють розвитку естетичного сприйняття, а предметно-ігрове заохочує творчість, що допомагає дітям уникати шаблонного мислення, нав’язаного медіа. Цей комплексний вплив дозволяє дошкільникам не лише протистояти негативним соціокультурним факторам, а й розвивати стійкі етичні та естетичні орієнтири, які стануть основою для їхнього подальшого життя в суспільстві.

Таким чином, освітнє середовище є визначальним чинником у розвитку дитини дошкільного віку, впливаючи на її когнітивні, соціальні, емоційні та творчі компетентності через інтегровану дію своїх компонентів. Природне

середовище формує екологічну свідомість і системне мислення, предметно-ігрове стимулює уяву та співпрацю, мовленнєве розвиває комунікативні здібності, а середовище власного «Я» сприяє самосвідомості та емоційній зрілості. Соціокультурне середовище забезпечує соціалізацію та засвоєння моральних цінностей, матеріально-технічне гарантує комфорт і безпеку, а психолого-педагогічне створює атмосферу довіри та підтримки ініціативи. Ці компоненти, діючи синергетично, створюють цілісний простір, що відповідає віковим особливостям дошкільників і сприяє їхньому гармонійному розвитку.

Вплив освітнього середовища також проявляється у підготовці дитини до соціального життя та шкільного навчання через формування ключових навичок і мотивації. Воно підтримує індивідуальні траєкторії розвитку, адаптуючись до потреб кожної дитини, і створює «зону найближчого розвитку», що дозволяє досягати потенційних можливостей за підтримки педагога. Освітнє середовище протидіє сучасним викликам, таким як маніпулятивний медіа-контент, через виховання естетичних і моральних цінностей, критичного мислення та емоційної стійкості. Воно є невід’ємною основою для реалізації завдань Базового компонента дошкільної освіти, забезпечуючи формування компетентної, соціально адаптованої та творчої особистості, готової до подальших етапів життя.

2.2. Роль педагога-вихователя у створенні та підтримці розвивального освітнього середовища

Педагог-вихователь є центральною фігурою у формуванні та підтримці розвивального освітнього середовища в дошкільній освіті, виступаючи організатором, фасилітатором і наставником, який забезпечує гармонійний розвиток дитини. Його роль полягає не лише в організації фізичного простору чи підборі матеріалів, але й у створенні психолого-педагогічних умов, що стимулюють когнітивний, соціальний, емоційний і творчий розвиток

дошкільників. Через свідоме використання компонентів середовища педагог створює динамічний простір, що відповідає індивідуальним потребам дітей і сучасним освітнім стандартам.

Як зазначає О. Прибора «в сучасних умовах дуже важливо, щоб освітньо-розвивальне середовище було безпечним, комфортним, привабливим, поліфункціональним, знатним до трансформації, екологічним, мотивуючим» [43].

Проаналізуємо роль педагога-вихователя у створенні та підтримці розвивального освітнього середовища.

Зазначимо, що важливим завданням дошкільних навчальних закладів при вдосконаленні педагогічного процесу і підвищення розвиваючого ефекту освітньої роботи з дітьми постає організація освітнього-розвиваючого середовища. Дієва організація освітнього-розвиваючого середовища в умовах ДНЗ забезпечує творчу діяльність кожної дитини і дозволяє проявити власну активність та найбільш повно реалізувати своє «Я».

Щоб освітній простір виступав як освітньо-розвивальне середовище, в ході взаємодії якого до його складу трансформуються певні властивості:

- гнучкість, що характеризує здатність освітніх структур до швидкої адаптації відповідно до потреб особистості, навколишнього середовища, суспільства;

- безперервність, що виражається через взаємодію і наступність у діяльності;

- варіативність, яка передбачає зміну розвиваючого середовища відповідно до потреб в освітніх послугах населення;

- інтегрованість, що забезпечує вирішення виховних завдань за допомогою посилення взаємодії;

- відкритість, яка передбачає широку участь усіх суб’єктів освіти в управлінні, демократизацію форм навчання, виховання і взаємодії;

- установку на спільне спілкування, діяльність усіх суб’єктів освітнього процесу, що здійснюється на основі педагогічної підтримки як особливої,

прихованої від очей вихованців позиції педагога [25].

Роль педагога-вихователя у формуванні розвивального освітнього середовища ґрунтується на концепціях українських учених, які підкреслюють його багатогранну функцію в дошкільній освіті. І. Зязюн розглядає педагога як творця соціокультурного середовища, який через організацію культурних практик і моральних орієнтирів формує ідеал гармонійної особистості, здатної до самореалізації в суспільстві. Ця концепція наголошує на необхідності вихователя інтегрувати соціокультурні цінності в освітній процес, створюючи простір, що виховує естетичну та етичну свідомість. Педагог, за І. Зязюном, виступає не лише вихователем, а й культурним провідником, який спрямовує дитину до розуміння суспільних норм і традицій через взаємодію з мистецтвом, літературою та іншими культурними елементами.

К. Крутій акцентує на фасилітаторській ролі педагога, підкреслюючи його функцію як організатора умов для ініціативності, творчості та самостійності дошкільників. Вона зазначає, що педагог має створювати середовище, яке мотивує дитину до активного пізнання, пропонуючи досяжні виклики, що відповідають її індивідуальним можливостям. У цьому контексті педагог не нав’язує готові рішення, а сприяє розвитку через підтримку, заохочуючи дітей експериментувати та самостійно знаходити відповіді. Такий підхід, за К. Крутій, є ключовим для реалізації «зони найближчого розвитку», де педагог координує компоненти середовища – предметно-ігрове, мовленнєве, психолого-педагогічне – для стимуляції потенціалу кожної дитини [28].

М. Братко наголошує на ролі педагога як організатора комунікативного простору, що сприяє розвитку соціальних і комунікативних компетентностей дошкільників. Вона підкреслює, що педагог через організацію діалогів, групових занять і спільних ігор формує в дітей навички співпраці, поваги до інших і вирішення конфліктів [42]. Ця функція є особливо важливою в контексті соціокультурного середовища, де педагог допомагає дітям засвоювати норми поведінки та будувати гармонійні стосунки. М. Братко також зазначає, що комунікативна компетентність педагога, його здатність

створювати доброзичливу атмосферу, є основою для ефективної соціалізації дітей у дошкільному віці.

Л. Лохвицька доповнює ці концепції, акцентуючи на ролі педагога у створенні індивідуалізованого середовища, яке враховує унікальні потреби, інтереси та темпи розвитку кожної дитини. Вона підкреслюють, що педагог має адаптувати компоненти середовища для підтримки індивідуальних траєкторій розвитку, що є особливо важливим для інклюзивного навчання. Вихователь, на її думку, виступає наставником, який через емпатію та чутливість до потреб дітей сприяє формуванню їхньої впевненості, самоповаги та мотивації до навчання [31]. Отже, це підкреслює, що вихователь -методист є не лише виконавцем освітніх завдань, а й творцем середовища, що забезпечує цілісний розвиток дошкільників.

Розглянемо організаційну, фасилітаторську та комунікативну функції, які виконує педагог-вихователь у створенні розвивального освітнього середовища.

1) Організаційна функція педагога-вихователя полягає в плануванні та облаштуванні компонентів розвивального освітнього середовища – природного, предметно-ігрового, мовленнєвого, соціокультурного, матеріально-технічного та психолого-педагогічного – для створення умов, що сприяють гармонійному розвитку дошкільників. Педагог-вихователь аналізує потреби дітей, їхні вікові особливості та інтереси, щоб забезпечити відповідність середовища освітнім цілям. Наприклад, він облаштовує природне середовище, включаючи живі куточки чи зони для дослідження природи, предметно-ігрове – через добір іграшок і матеріалів для творчості, а матеріально-технічне – через забезпечення безпеки й ергономіки простору. Ця функція вимагає від педагога системного підходу, щоб усі компоненти працювали як єдина система, створюючи цілісний розвивальний простір.

Педагог-вихователь також планує інтеграцію компонентів, щоб вони доповнювали один одного. Наприклад, він може поєднати мовленнєве й предметно-ігрове середовище, організуючи ігри, що стимулюють діалог, або соціокультурне з психолого-педагогічним, вводячи культурні практики в

атмосферу довіри. Організаційна функція включає регулярне оновлення середовища відповідно до динамічних потреб дітей і сучасних викликів, таких як цифровізація, що вимагає введення безпечних технологій. Ця діяльність забезпечує гнучкість і адаптивність середовища, що є основою для реалізації завдань Базового компонента дошкільної освіти.

Організаційна функція також передбачає співпрацю з іншими учасниками освітнього процесу, зокрема батьками та колегами, для створення узгодженого простору. Педагог-вихователь координує ресурси, залучаючи батьків до створення матеріалів чи облаштування зон, і забезпечує відповідність середовища санітарним і педагогічним стандартам. Такий підхід дозволяє педагогу створювати середовище, яке не лише відповідає потребам дітей, а й сприяє їхній мотивації, ініціативності та розвитку ключових компетентностей.

2) Фасилітаторська функція педагога-вихователя зосереджена на створенні умов для ініціативності, творчості та самостійності дітей через адаптацію освітнього середовища до їхніх індивідуальних потреб. Педагог-вихователь виступає не як директивний керівник, а як провідник, який підтримує природну допитливість дошкільників, заохочуючи їх до самостійного дослідження та прийняття рішень. Наприклад, у предметно-ігровому середовищі він пропонує різноманітні матеріали, що дозволяють дітям створювати власні ігрові сюжети, а в мовленнєвому – стимулює діалог через відкриті запитання. Ця функція спрямована на формування «зони найближчого розвитку», де діти можуть досягати нових вершин за мінімальної підтримки.

Педагог-вихователь адаптує середовище, враховуючи унікальні особливості кожної дитини, зокрема її інтереси, темперамент і рівень розвитку. У психолого-педагогічному середовищі він створює ситуації успіху, що мотивують дітей до ініціативи, а в середовищі власного «Я» допомагає усвідомлювати свої емоції та можливості. Фасилітаторська функція також передбачає підтримку інклюзивності, коли педагог модифікує середовище для дітей з особливими освітніми потребами, наприклад, через використання сенсорних матеріалів чи спрощених комунікативних стратегій. Це сприяє

розвитку самостійності та впевненості, що є важливим для соціалізації та підготовки до школи.

Крім того, педагог-вихователь як фасилітатор сприяє розвитку творчого потенціалу, заохочуючи дітей до нестандартного мислення. У соціокультурному середовищі він може пропонувати творчі завдання, пов'язані з мистецтвом чи традиціями, а в природному – дослідницькі проєкти, що розвивають уяву. Ця функція вимагає від вихователя гнучкості, емпатії та вміння створювати баланс між свободою дитини та необхідною підтримкою, що забезпечує її гармонійний розвиток і мотивацію до навчання.

3) Комунікативна функція педагога полягає в забезпеченні доброзичливої атмосфери, що сприяє розвитку комунікативних навичок і соціалізації дошкільників. Педагог-вихователь створює простір для відкритої взаємодії, де діти відчувають себе почутими та цінними, що є основою для формування їхньої соціальної впевненості. У мовленнєвому середовищі він моделює ефективне спілкування, демонструючи вміння слухати, висловлювати думки та поважати інших, що допомагає дітям засвоювати ці навички. У психолого-педагогічному середовищі педагог-вихователь забезпечує емоційну безпеку, що заохочує дітей до діалогу та співпраці.

Ця функція також сприяє соціалізації через організацію групових активностей у предметно-ігровому та соціокультурному середовищах, де діти вчаться домовлятися, розподіляти ролі та вирішувати конфлікти. Педагог-вихователь виступає посередником, допомагаючи дітям налагоджувати стосунки та засвоювати соціальні норми. Наприклад, він може спрямовувати ігрові ситуації, щоб діти вчилися поважати думки інших, або залучати їх до спільних культурних заходів, що формують почуття приналежності до колективу. Комунікативна функція вихователя є ключовою для розвитку емпатії та соціальних компетентностей, що готують дитину до життя в суспільстві.

Педагог-вихователь також використовує комунікативну функцію для взаємодії з батьками та колегами, що посилює ефективність освітнього

середовища. Через діалог із сім'єю він узгоджує виховні підходи, а з колегами – координує створення цілісного простору. Ця функція вимагає від вихователя високої емоційної компетентності, вміння будувати довірливі стосунки та адаптувати стиль спілкування до різних ситуацій, що сприяє створенню гармонійного середовища для розвитку дошкільників [7; 8; 17; 28].

Адаптація середовища до індивідуальних особливостей, інтересів і темпів розвитку кожної дитини є одним із важливих завдань педагога-вихователя в дошкільній освіті, що забезпечує ефективність розвивального освітнього середовища. Педагог-вихователь аналізує унікальні потреби кожної дитини, враховуючи її когнітивні здібності, емоційний стан, соціальні навички та інтереси, щоб налаштувати компоненти середовища відповідно до цих особливостей. Наприклад, для дитини з високою допитливістю вихователь може збагатити природне середовище дослідницькими матеріалами, а для сором'язливої дитини організувати в психолого-педагогічному середовищі ситуації, що заохочують до комунікації в малих групах. Така адаптація сприяє створенню інклюзивного простору, де кожна дитина, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби, отримує можливості для розвитку у власному темпі.

Педагог-вихователь також використовує індивідуалізацію для підтримки мотивації та впевненості дітей. У предметно-ігровому середовищі він пропонує різноманітні матеріали, що відповідають інтересам дитини, дозволяючи їй обирати діяльність, яка викликає ентузіазм, наприклад, конструювання чи рольові ігри. У мовленнєвому середовищі педагог-вихователь адаптує рівень складності завдань, пропонуючи прості діалоги для дітей з меншим словниковим запасом і складніші для тих, хто демонструє вищий рівень. Цей підхід не лише враховує темпи розвитку, але й створює атмосферу успіху, що мотивує дітей до подальшого навчання. Педагог також співпрацює з батьками, щоб краще зрозуміти індивідуальні особливості дитини, що дозволяє узгодити виховні стратегії та забезпечити цілісний вплив середовища на її розвиток.

Підтримка «зони найближчого розвитку» через створення досяжних викликів і надання необхідної підтримки є іншою важливою складовою ролі

вихователя в індивідуалізації. За концепцією Л. Виготського, «зона найближчого розвитку» передбачає завдання, які дитина може виконати за мінімальної допомоги, що сприяє розширенню її компетентностей. Педагог-вихователь створює такі виклики, адаптуючи середовище до поточного рівня розвитку дитини. Наприклад, у предметно-ігровому середовищі він може запропонувати складніший конструктор для дитини, яка вже опанувала прості моделі, або в мовленнєвому – заохотити до створення короткої розповіді, якщо дитина вже впевнено висловлює думки. Ці завдання є досяжними, але вимагають зусиль, що стимулюють розвиток.

Педагог-вихователь забезпечує необхідну підтримку, виступаючи наставником, який скеровує, але не нав'язує рішення. У психолого-педагогічному середовищі він створює атмосферу довіри, де дитина відчуває, що може ризикувати та пробувати нове без страху помилитися. Наприклад, у соціокультурному середовищі вихователь може залучити дитину до групового проєкту, надаючи їй конкретну роль, яка відповідає її можливостям, і підтримуючи в процесі виконання. Така підтримка включає похвалу за зусилля, ненав'язливі підказки та створення ситуацій успіху, що сприяють розвитку впевненості та самостійності. Через індивідуалізовану підтримку педагог допомагає дитині досягати потенційних можливостей, формуючи когнітивні, соціальні, емоційні та творчі компетентності.

Педагог-вихователь відіграє вирішальну роль у формуванні атмосфери довіри, емоційної безпеки та мотивації до навчання, що є основою для розвитку дошкільників. Він використовує емпатичне спілкування, похвалу за зусилля та індивідуальний підхід, щоб кожна дитина відчувала себе цінною й захищеною. Така атмосфера заохочує дітей до відкритості, експериментів і активної участі в діяльності [47].

Через індивідуальну взаємодію педагог-вихователь розвиває емоційну грамотність, саморегуляцію та впевненість. Він навчає дітей розпізнавати емоції через бесіди чи ігри, пропонує техніки самоконтролю, такі як дихальні вправи, і створює ситуації успіху, що зміцнюють віру у власні сили. Цей процес

не лише сприяє емоційному розвитку, але й закладає основу для моральної свідомості, що є важливим для виховання цінностей.

Забезпечуючи емоційну безпеку, педагог-вихователь створює передумови для виховання естетичних і моральних цінностей, які допомагають дітям протистояти зовнішнім викликам і формувати гармонійний світогляд.

Для протидії негативним соціокультурним впливам, зокрема маніпулятивному медіа-контенту, який, за О. Бондаренко, може спотворювати цінності, педагог вводить якісний культурний матеріал. Він використовує казки, класичну музику й твори мистецтва, щоб розвивати критичне сприйняття та захищати дітей від деструктивного інформаційного впливу [8]. Цей підхід допомагає дошкільникам розрізняти позитивний і негативний контент, формуючи стійкість до маніпуляцій.

Залучаючи дітей до мистецтва, літератури та традицій, педагог-вихователь виховує етичну свідомість і естетичний смак. Через творчі заняття, як-от малювання чи театралізовані постановки, і розповіді про моральні принципи він допомагає дітям цінувати красу, поважати інших і розвивати почуття справедливості [24]. Це сприяє становленню особистості, яка керується високими моральними стандартами.

Формуючи етичні орієнтири, педагог-вихователь створює основу для ефективної взаємодії компонентів освітнього середовища, що забезпечує цілісний розвиток дітей.

Педагог-вихователь координує взаємодію між компонентами освітнього середовища, створюючи умови для їх гармонійного поєднання. Наприклад, він об’єднує предметно-ігрове та мовленнєве середовища через рольові ігри, що розвивають творчість і комунікацію, або природне й соціокультурне через проєкти про збереження природи, що виховують відповідальність. Така координація забезпечує багатогранний досвід для розвитку дошкільників.

Ця взаємодія створює синергетичний ефект, коли кожен компонент підсилює вплив іншого, сприяючи когнітивному, соціальному, емоційному та творчому зростанню. Педагог-вихователь продумує, як компоненти

доповнюють один одного, формуючи цілісний простір, що готує дітей до соціальних і навчальних викликів. Це дозволяє дошкільникам розвивати різнобічні компетентності в інтегрованому середовищі.

Інтегруючи компоненти, педагог-вихователь не лише сприяє всебічному розвитку, а й готує дітей до школи, розвиваючи ключові навички для успішної адаптації.

Педагог-вихователь формує мотивацію до навчання, самостійність і базові знання через організацію діяльності, що викликає інтерес до пізнання. Він створює дослідницькі завдання чи ігри, які розвивають логіку, увагу й ініціативність, допомагаючи дітям брати відповідальність за власні дії [14]. Такий підхід виховує готовність до самостійного виконання завдань, що є необхідним у шкільному середовищі.

Розвиваючи соціальні навички, педагог-вихователь готує дітей до адаптації до школи через групові активності, що вчать співпраці, поваги та вирішення конфліктів. Він моделює структуровані ситуації, подібні до шкільних, наприклад, виконання завдань у групах чи дотримання розкладу, що допомагає дітям звикати до нових вимог. Ці зусилля забезпечують плавний перехід до шкільного етапу.

Готуючи дітей до школи, педагог-вихователь також відповідає на сучасні виклики, розвиваючи власні компетентності для створення актуального освітнього середовища.

У цифрову епоху педагог-вихователь адаптується до нових умов, використовуючи технології для збагачення освітнього середовища. Він інтегрує інтерактивні дошки чи освітні додатки в предметно-ігрове чи мовленнєве середовища, розвиваючи цифрову грамотність дітей, але зберігає баланс із традиційними методами. Це готує дошкільників до безпечної взаємодії з інформаційним світом.

Для відповіді на виклики педагог-вихователь розвиває критичне мислення, інклюзивний підхід і емоційну компетентність. Критичне мислення допомагає відбирати якісний контент, інклюзивний підхід забезпечує

підтримку дітей із різними потребами, а емоційна компетентність сприяє довірливим стосункам [24]. Ці навички дозволяють вихователю створювати середовище, що відповідає сучасним вимогам.

Професійні компетентності педагога-вихователя мають практичну значущість, сприяючи реалізації освітніх цілей і підвищенню якості дошкільної освіти.

Педагогічна майстерність педагога-вихователя забезпечує виконання завдань Базового компонента дошкільної освіти, спрямованих на розвиток фізичних, соціально-моральних, емоційно-ціннісних і творчих компетентностей [17]. Організовуючи розвивальне середовище, вихователь сприяє формуванню комунікативних навичок, моральної свідомості та готовності до навчання, що відповідає освітнім стандартам. Його вміння адаптувати середовище підвищує ефективність виховного процесу.

Ця діяльність впливає на якість дошкільної освіти, формуючи гармонійну особистість, готову до викликів суспільства. Створюючи простір для ініціативності, творчості та соціальної адаптації, педагог готує дітей до успішного майбутнього. Його внесок зміцнює освітню систему, забезпечуючи її відповідність сучасним потребам.

Таким чином, роль педагога-вихователя у створенні та підтримці розвивального освітнього середовища є багатогранною і вирішальною для гармонійного розвитку дошкільників, оскільки він виступає організатором, фасилітатором і наставником, який адаптує природне, предметно-ігрове, мовленнєве, соціокультурне, матеріально-технічне та психолого-педагогічне середовища до індивідуальних потреб дітей, забезпечуючи їхню мотивацію, соціалізацію та підготовку до школи. Координуючи взаємодію компонентів, педагог-вихователь створює синергетичний ефект, що сприяє формуванню когнітивних, соціальних, емоційних і творчих компетентностей, протидіє негативним соціокультурним впливам і реалізує завдання Базового компонента дошкільної освіти, виховуючи гармонійну особистість, готову до викликів сучасного світу.

2.3. Забезпечення психологічного комфорту та соціалізації дітей у розвивальному середовищі

Розвивальне освітнє середовище відіграє ключову роль у забезпеченні психологічного комфорту та соціалізації дітей дошкільного віку, створюючи умови для емоційного благополуччя та формування навичок взаємодії в колективі. Психологічний комфорт, що проявляється в почутті безпеки, стабільності та впевненості, є передумовою для активної участі дітей у пізнавальній і соціальній діяльності, тоді як соціалізація допомагає їм адаптуватися до суспільних норм і будувати гармонійні стосунки. Компоненти середовища сприяють зниженню тривожності, розвитку емоційної саморегуляції та інтеграції в групу, відповідаючи віковим особливостям дошкільників. Вивчення цього аспекту дозволяє зрозуміти, як середовище може бути організовано для підтримки психологічного здоров'я та соціальної адаптації дітей, готуючи їх до успішного входження в суспільство та шкільне навчання [32].

Психологічний комфорт у дошкільному віці визначається як стан емоційної безпеки, стабільності та впевненості, що створює сприятливі умови для активності, пізнання й розвитку дитини. Це стан, коли дитина відчуває себе захищеною, прийнятою та вільною від надмірного стресу, що дозволяє їй із цікавістю взаємодіяти з оточенням, експериментувати та проявляти ініціативу. Психологічний комфорт формується через передбачуваність середовища, доброзичливі стосунки та можливість самовираження, що є особливо важливим у період дошкільного віку, коли емоційна сфера є основою для становлення особистості та соціальних навичок.

Значення психологічного комфорту полягає в його здатності знижувати тривожність, підвищувати мотивацію до навчання та створювати передумови для успішної соціалізації. Емоційна безпека допомагає дітям долати страхи, пов'язані з новими ситуаціями чи взаємодією з однолітками, що сприяє їхній відкритості до спілкування та співпраці. Психологічний комфорт також

стимулює внутрішню мотивацію, оскільки діти, які відчувають себе в безпеці, більш охоче беруть участь у діяльності, проявляють допитливість і творчість. Крім того, він закладає основу для соціалізації, дозволяючи дошкільникам формувати довірливі стосунки, засвоювати соціальні норми та розвивати почуття приналежності до колективу, що є критично важливим для їхньої адаптації до суспільного життя.

Розглянемо роль компонентів розвивального середовища у забезпеченні психологічного комфорту.

Матеріально-технічне середовище відіграє важливу роль у забезпеченні психологічного комфорту дошкільників, створюючи безпечний і ергономічний простір, який знижує стрес і сприяє емоційній стабільності. Зручні меблі, м’яке освітлення, продумане зонування та затишні куточки для відпочинку допомагають дітям відчувати себе захищеними й комфортно, що зменшує тривожність і сприяє їхній активності. Наприклад, облаштування м’яких зон із подушками чи килимами створює атмосферу затишку, дозволяючи дітям розслабитися після інтенсивної діяльності. Таке середовище забезпечує фізичний і психологічний комфорт, що є основою для позитивного емоційного стану та готовності до взаємодії.

Природне середовище доповнює матеріально-технічний простір, надаючи дітям можливість взаємодіяти з природою, що позитивно впливає на емоційну релаксацію та спокій. Спостереження за тваринами, догляд за рослинами чи прогулянки на свіжому повітрі створюють заспокійливу атмосферу, допомагаючи дітям знімати напругу та відновлювати емоційний баланс. Контакт із природними елементами, такими як вода, пісок чи листя, стимулює сенсорний досвід, що сприяє зниженню тривожності та підвищенню почуття безпеки. Цей компонент формує у дітей відчуття гармонії, що є важливим для їхнього психологічного благополуччя.

Предметно-ігрове середовище забезпечує психологічний комфорт через створення зон для вільної гри та відпочинку, що дозволяють дітям саморегулюватися й відновлювати емоційний баланс. Наявність різноманітних

ігрових матеріалів і простору для творчості дає дітям свободу вибору діяльності, що відповідає їхньому настрою, допомагаючи справлятися з емоційними перевантаженнями [39]. Наприклад, зона з конструкторами чи ляльками дозволяє дитині зануритися в уявний світ, що сприяє релаксації. Цей компонент не лише підтримує емоційну стабільність, але й створює передумови для соціальної взаємодії, що є важливим для соціалізації.

Отже, забезпечуючи психологічний комфорт через облаштування матеріального, природного та ігрового простору, розвивальне середовище відкриває можливості для групової взаємодії, яка є основою соціалізації дошкільників.

Організація групової активності у розвивальному середовищі сприяє соціалізації через формування почуття приналежності до колективу. Спільні ігри, проєкти чи святкування допомагають дітям відчувати себе частиною групи, розвиваючи почуття спільності та взаємопідтримки. Наприклад, участь у підготовці до свята чи командна гра в предметно-ігровому середовищі вчать дітей співпрацювати, ділитися ресурсами та радіти спільним досягненням. Такі активності зміцнюють соціальні зв’язки, допомагаючи дошкільникам адаптуватися до колективного життя.

Розвиток навичок міжособистісної взаємодії відбувається через структуровані та неформальні ситуації, які вчать дітей поважати інших і висловлювати себе [40]. У соціокультурному середовищі, наприклад, через театралізовані постановки чи розповіді, діти вчаться слухати одне одного та висловлювати власні думки, що формує комунікативну компетентність. Неформальні ситуації, як-от вільна гра чи бесіди під час прогулянок у природному середовищі, дозволяють дітям практикувати емпатію та взаєморозуміння. Ці взаємодії сприяють засвоєнню соціальних норм і розвитку гармонійних стосунків.

Формуючи навички взаємодії в групі, розвивальне середовище також створює умови для емоційної саморегуляції, що допомагає дітям зберігати психологічний комфорт під час соціальних контактів.

Використання спеціальних зон у середовищі, таких як куточки усамітнення чи сенсорні зони, допомагає дітям самостійно відновлювати емоційний баланс. Куточки з м’якими подушками, книжками чи сенсорними іграшками дозволяють дитині тимчасово відсторонитися від групової активності, щоб заспокоїтися чи зосередитися. У предметно-ігровому середовищі сенсорні матеріали, як-от кінетичний пісок чи текстурні панелі, сприяють релаксації через тактильний досвід. Ці зони є важливими для дітей, які відчувають емоційне перевантаження, допомагаючи їм повернутися до активності з відновленою енергією.

Впровадження ритуалів, таких як ранкові зустрічі чи рефлексія дня, забезпечує стабільність і передбачуваність, що є критично важливим для психологічного комфорту. Ранкові бесіди в соціокультурному середовищі, де діти діляться планами чи почуттями, створюють відчуття спільності, тоді як вечірні рефлексії допомагають осмислити день і знизити тривожність. Ці ритуали надають дітям структуру, що зменшує невизначеність і сприяє емоційній стабільності, посилюючи їхню здатність до саморегуляції в соціальних ситуаціях.

Розвивальне середовища відіграє важливу роль у профілактиці конфліктів.

Організація простору, що мінімізує конкуренцію, є важливим елементом розвивального середовища для профілактики конфліктів серед дошкільників. Наявність достатньої кількості матеріалів у предметно-ігровому середовищі, як-от іграшки чи творчі набори, і чіткий розподіл зон для різних видів діяльності (гра, відпочинок, навчання) знижують ймовірність суперництва. Наприклад, облаштування окремих куточків для конструювання чи малювання дозволяє дітям займатися улюбленою справою без потреби ділити ресурси. Такий підхід сприяє мирній взаємодії, створюючи атмосферу співпраці та поваги, що є основою для гармонійних стосунків у групі.

Створення умов для навчання стратегій вирішення конфліктів посилює ефект організованої структури простору. У предметно-ігровому та

соціокультурному середовищах можна впроваджувати ігрові сценарії чи моделювання ситуацій, де діти вчаться домовлятися, висловлювати свої потреби та знаходити компроміси [38]. Наприклад, рольові ігри, у яких діти розігрують ситуації непорозумінь, допомагають засвоїти стратегії, як-от використання слів замість фізичних дій. Ці активності не лише запобігають конфліктам, але й розвивають комунікативні навички, необхідні для соціалізації.

Запобігаючи конфліктам через продуману організацію простору та навчання стратегій їх вирішення, розвивальне середовище також полегшує адаптацію дітей до нових умов, знижуючи пов’язану з цим тривожність.

Підтримка дітей під час переходу до дошкільного закладу чи зміни груп забезпечується через створення знайомого, структурованого середовища, яке знижує тривожність і сприяє швидкій адаптації. Матеріально-технічне середовище з передбачуваним розташуванням зон і звичними предметами, як-от улюблені іграшки чи яскраві орієнтири, допомагає дітям відчувати стабільність у новому оточенні [22]. Наприклад, збереження схожих елементів інтер’єру при зміні груп створює відчуття безпеки. Така організація дозволяє дітям швидше звикати до нових умов, зменшуючи стрес і сприяючи емоційному комфорту.

Використання соціокультурного середовища для ознайомлення з новими соціальними ролями та нормами через ігри й традиції додатково полегшує адаптацію. Участь у групових іграх, як-от театралізовані вистави, чи традиційних ритуалах, наприклад, святкування днів народження, допомагає дітям зрозуміти правила поведінки та ролі в колективі. Ці активності знайомлять із соціальними очікуваннями в доступній формі, що сприяє впевненості та інтеграції в нове середовище. Таким чином, соціокультурний компонент стає містком до соціальної адаптації.

Полегшуючи адаптацію до нових умов, розвивальне середовище створює передумови для інклюзивної соціалізації, забезпечуючи комфорт і взаємодію для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей.

Забезпечення доступності середовища для дітей з особливими потребами є ключовим для їхньої інтеграції в колектив і підтримки інклюзивної соціалізації. Матеріально-технічне середовище адаптується через фізичну доступність, як-от пандуси чи широкі проходи, і використання спеціальних матеріалів, наприклад, текстурних панелей чи іграшок із великими елементами для дітей із сенсорними чи моторними особливостями. Такі адаптації дозволяють усім дітям брати активну участь у діяльності, сприяючи їхньому почуттю приналежності до групи та знижуючи бар'єри в соціальній взаємодії.

Створення умов для взаємодії між дітьми з різними можливостями формує толерантність і емпатію, що є основою інклюзивної соціалізації. У предметно-ігровому чи соціокультурному середовищі організовуються спільні активності, як-от групові проєкти чи ігри, де діти з різними здібностями співпрацюють, наприклад, створюючи колективний малюнок чи беручи участь у святі. Ці ситуації вчать дітей цінувати розмаїття, поважати індивідуальні особливості та розвивати взаєморозуміння, що сприяє гармонійному співіснуванню в колективі.

Інклюзивна соціалізація, що підтримується адаптованим середовищем, тісно пов'язана з участю батьків, які допомагають створювати комфортний простір і зміцнюють соціальні зв'язки дітей.

Залучення батьків до створення комфортного середовища посилює психологічний комфорт дітей через спільні зусилля сім'ї та закладу. Батьки беруть участь у консультаціях, де дізнаються про принципи облаштування зон чи вибору матеріалів, або долучаються до заходів, як-от облаштування природного куточка чи створення ігрових матеріалів [43]. Наприклад, спільне виготовлення декорацій для свята зміцнює зв'язок між домом і закладом, створюючи для дитини відчуття цілісності та безпеки. Така співпраця сприяє емоційній стабільності дітей.

Інформування батьків про особливості психологічного комфорту та стратегії соціалізації забезпечує узгодженість між домом і дошкільним закладом. Через бесіди чи семінари батьки дізнаються, як підтримувати

емоційне благополуччя, наприклад, через створення передбачуваних ритуалів удома, або як допомагати дітям у соціальній взаємодії, застосовуючи стратегії вирішення конфліктів. Ця узгодженість допомагає дітям відчувати єдність у виховних підходах, що підсилює їхню впевненість і сприяє соціальній адаптації.

Для забезпечення тривалого психологічного комфорту та ефективної соціалізації необхідний постійний моніторинг і корекція середовища, що враховує динамічні потреби дітей.

Регулярне оцінювання психологічного стану дітей через спостереження та бесіди дозволяє виявляти ознаки дискомфорту чи труднощів у соціалізації. Наприклад, спостереження за поведінкою під час гри в предметно-ігровому середовищі може вказати на тривожність чи ізоляцію, тоді як бесіди в соціокультурному середовищі допомагають зрозуміти емоційні потреби дитини. Таке оцінювання дає змогу своєчасно виявляти проблеми, як-от конфлікти чи труднощі адаптації, і планувати відповідні зміни в середовищі для підтримки емоційного благополуччя.

Гнучка модифікація середовища через зміну зон чи введення нових матеріалів забезпечує підтримку психологічного комфорту та соціальної адаптації. Наприклад, якщо діти часто конфліктують через обмежену кількість іграшок, у предметно-ігровому середовищі додаються нові ресурси, а в матеріально-технічному – створюються додаткові зони для відпочинку. У природному середовищі можна оновити куточок із рослинами, щоб стимулювати заспокійливу діяльність. Ці зміни дозволяють адаптувати середовище до мінливих потреб дітей, сприяючи їхньому емоційному здоров’ю та гармонійній соціалізації [9].

Таким чином, розвивальне освітнє середовище відіграє ключову роль у забезпеченні психологічного комфорту та соціалізації дошкільників, створюючи умови для емоційної безпеки, стабільності та активної взаємодії в колективі. Матеріально-технічне середовище знижує стрес через ергономічний і затишний простір, природне сприяє релаксації завдяки контакту з природою, а

предметно-ігрове забезпечує саморегуляцію через вільну гру. Групові активності в соціокультурному середовищі формують почуття приналежності, а структуровані ситуації розвивають міжособистісні навички, вчать поваги та емпатії. Спеціальні зони для усамітнення та ритуали, такі як ранкові зустрічі, підтримують емоційну стабільність, створюючи передбачуваність і комфорт. Ці компоненти разом сприяють зниженню тривожності, підвищенню мотивації та розвитку соціальних компетентностей, необхідних для гармонійного входження в суспільство.

Середовище також ефективно підтримує соціалізацію через профілактику конфліктів, адаптацію до нових умов та інклюзивну інтеграцію. Організація простору з достатньою кількістю матеріалів і чітким зонуванням мінімізує конкуренцію, а ігрові сценарії вчать дітей вирішувати непорозуміння. Знайоме, структуроване середовище полегшує перехід до дошкільного закладу чи нових груп, знижуючи стрес, тоді як соціокультурні традиції допомагають засвоювати соціальні норми. Інклюзивна соціалізація забезпечується доступністю матеріалів і умовами для взаємодії між дітьми з різними можливостями, що виховує толерантність. Залучення батьків і постійний моніторинг середовища дозволяють гнучко адаптувати його до потреб дітей, забезпечуючи їхнє емоційне благополуччя та соціальну адаптацію, що відповідає вимогам Базового компонента дошкільної освіти та готує дошкільників до шкільного життя.

ВИСНОВКИ

1. Розвивальне освітнє середовище в дошкільній освіті є комплексною системою умов, що забезпечує гармонійний розвиток когнітивних, соціальних, емоційних і творчих компетентностей дошкільників, сприяючи їхній соціалізації та підготовці до шкільного навчання. Його сутність полягає у створенні динамічного, адаптивного простору, який стимулює ініціативність, творчість і самовираження. Принципи організації, такі як індивідуалізація, доступність, безпека, варіативність і системність, забезпечують відповідність середовища віковим особливостям дітей і сучасним освітнім стандартам, сприяючи формуванню цілісної особистості.

Організація розвивального середовища ґрунтується на наукових підходах, зокрема концепції «зони найближчого розвитку», що передбачає створення досяжних викликів для розкриття потенціалу дитини. Принцип інтеграції дозволяє компонентам середовища працювати синергетично, створюючи умови для комплексного розвитку. Дотримання цих принципів забезпечує гнучкість і адаптивність середовища, що відповідає завданням Базового компонента дошкільної освіти, сприяючи вихованню активної, мотивованої та соціально адаптованої дитини.

2. Компонентами розвивального освітнього середовища виступають природне, предметно-ігрове, мовленнєве, соціокультурне, середовище власного «Я», матеріально-технічне та психолого-педагогічне середовище, які відіграють ключову роль у формуванні ключових компетентностей дошкільників. Кожен компонент має унікальне значення: природне середовище розвиває екологічну свідомість і сенсорні навички, предметно-ігрове стимулює творчість і співпрацю, мовленнєве формує комунікативні здібності, соціокультурне сприяє засвоєнню моральних цінностей, середовище власного «Я» підтримує емоційну грамотність, матеріально-технічне забезпечує комфорт, а психолого-педагогічне створює атмосферу довіри. Їхня інтеграція забезпечує цілісний

розвиток, відповідаючи індивідуальним потребам дітей.

Значення компонентів полягає в їхній здатності створювати «зону найближчого розвитку», підтримуючи потенціал кожної дитини через адаптовані стимули. Вони сприяють зниженню тривожності, підвищенню мотивації та формуванню соціальних навичок, що є основою для підготовки до шкільного навчання. Ці компоненти також протидіють негативним соціокультурним впливам, виховуючи естетичні та моральні цінності, що відповідає цілям Базового компонента дошкільної освіти та готує дітей до викликів сучасного суспільства.

3. Освітнє середовище має багатогранний вплив на розвиток дошкільників, формуючи їхні когнітивні, соціальні, емоційні та творчі компетентності через взаємодію з різноманітними компонентами. Воно стимулює інтелектуальний розвиток через дослідницькі завдання, соціалізацію через групову взаємодію, емоційну зрілість через саморегуляцію та творчий потенціал через імпровізацію. Створюючи «зону найближчого розвитку», середовище забезпечує досяжні виклики, що розширюють можливості дитини, а його адаптивність підтримує індивідуальні траєкторії розвитку, сприяючи мотивації та впевненості.

Середовище також відіграє важливу роль у протидії сучасним викликам, таким як маніпулятивний медіа-контент, через виховання критичного мислення та моральних цінностей. Воно готує дітей до соціального життя та шкільного навчання, розвиваючи комунікативні навички, самостійність і базові знання. Цей вплив відповідає вимогам Базового компонента дошкільної освіти, забезпечуючи формування гармонійної особистості, здатної адаптуватися до суспільних умов і реалізовувати свій потенціал.

4. Педагог-вихователь є центральною фігурою у створенні та підтримці розвивального освітнього середовища, виконуючи функції організатора, фасилітатора та наставника. Він планує й адаптує компоненти середовища до потреб дітей, створюючи умови для ініціативності, творчості та соціалізації, а також забезпечує психологічний комфорт через атмосферу довіри. Через

індивідуалізований підхід педагог підтримує «зону найближчого розвитку», пропонуючи досяжні виклики та необхідну підтримку, що сприяє розвитку ключових компетентностей.

Педагог-вихователь також протидіє негативним соціокультурним впливам, вводячи якісний культурний матеріал, і готує дітей до школи, формуючи мотивацію, самостійність і соціальні навички. Його професійні компетентності, такі як критичне мислення, інклюзивний підхід і емоційна грамотність, дозволяють адаптувати середовище до сучасних викликів, включаючи цифровізацію. Педагогічна майстерність забезпечує реалізацію завдань Базового компонента дошкільної освіти, підвищуючи якість освіти та сприяючи формуванню гармонійної особистості [17].

5. Розвивальне освітнє середовище забезпечує психологічний комфорт і соціалізацію дошкільників через створення безпечного, передбачуваного та інклюзивного простору. Матеріально-технічне середовище знижує стрес завдяки ергономіці, природне сприяє релаксації, а предметно-ігрове підтримує саморегуляцію через вільну гру. Середовище сприяє профілактиці конфліктів через достатність матеріалів і навчання стратегій їх вирішення, полегшує адаптацію до нових умов через структурованість і підтримує інклюзивну соціалізацію через доступність та умови для взаємодії. Залучення батьків і моніторинг середовища забезпечують його гнучкість, відповідаючи динамічним потребам дітей. Ці особливості сприяють емоційному благополуччю, соціальній адаптації та підготовці до шкільного навчання дітей, реалізуючи цілі Базового компонента дошкільної освіти та формуючи соціально компетентну особистість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко Т. К. Пріоритетні аспекти модернізації освітнього середовища дошкільного навчального закладу. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2017. Вип. 2. С. 24-32.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : Світич, 2008. 430 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти) : нова редакція : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 р. за № 33. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text.
4. Байєр О. Організація розвивального середовища ігрової кімнати : тримаємо на контролі. *Практика управління дошкільним закладом*. 2018. № 11. URL: https://ezavdnz.mcfr.ua/685547.
5. Балик Н. Організація особистого освітнього простору засобами Інтернет офісу Google. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2010. № 9. С. 102-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_2_2010_9_15 5.
6. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2013. 309 с.
7. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 408 с.
8. Бондаренко О. Ф. Семантика маніпуляції: розпізнавання й викриття. *Психологічна і педагогічна науки в Україні. Психологія, вікова фізіологія та дефектологія*. 2012. Т. 2. С. 56-72.
9. Бурова А., Долинна О., Низковська О. Планування освітнього процесу в сучасному дошкільному закладі. *Дошкільне виховання*. 2002. № 11. С. 38-43.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред.

В. Г. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

11. Вінарчук Н. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти як чинник фізичного розвитку дошкільника. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 45, т. 1. С. 173-177.
12. Власенко О. М. Особливості розвитку освітнього середовища педагогічного навчального закладу. *Проблеми освіти*. 2015. Вип. 84. С. 82-85.
13. Гичка Т. І., Молнар Т. І. Розвивальне освітнє середовище початкової школи: теоретичний аналіз проблеми. *Наука майбутнього*. 2018. Вип. 1. С. 93-96.
14. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія. Київ : РВА «Дніпро–VAL», 2010. 622 с.
15. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Київ, 2012. 474 с.
16. Гончаренко А. Сучасний підхід до створення розвивального середовища у ДНЗ. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 3. С. 43-49.
17. Загородняя Л. П., Тітаренко С. А. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу. Суми : «Університетська книга». 2010. 319 с.
18. Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Ліра, 2016. 608 с.
19. Залізняк А. Розвивальне освітнє середовище закладу дошкільної освіти. *Розвивальне середовище ЗДО.* URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/.
20. Зязюн І. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка?! *Естетика і етика педагогічної дії*. 2012. Вип. 3. С. 20-37.
21. Карабаєва І. І. Понятійно-термінологічне забезпечення процесу створення розвивального освітнього середовища ДНЗ. *Актуальні проблеми психології.* 2013. URL: http://appsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/15.pdf.
22. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1997. 304 с.
23. Кондратенко С. Організація розвивального середовища для формування просторових уявлень та навичок просторового орієнтування у дітей з глибокими порушеннями зору. *Дитина із сенсорними порушеннями:*

розвиток, навчання. виховання. 2013. Вип. 4. С. 116-126.

24. Кошель А. П., Мурашко О. М. Деякі аспекти забезпечення якості сучасної дошкільної освіти. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної педагогіки та психології* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Львів 21-22 черв. 2019 р.). Львів, 2019. С. 94-98. URL: https://epub.chnpu.edu.ua/ jspui/handle/123456789/3636.
25. Кошель В. М., Соболь К. М. Особливості формування освітньо-розвивального середовища в дошкільних навчальних закладах. *Український психолого-педагогічний збірник*. 2017. № 10 (10). С. 104-108. URL: https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/3177.
26. Кошіль О. П. Освітнє середовище дошкільного навчального закладу: ґенеза та сутнісний зміст поняття. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 3-4. С. 150-162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ osdys_2017_3-4_14.
27. Крутій К. Л. Проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу як умова розвитку здібностей дитини. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp1/Krutij.pdf.
28. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу : у 2 ч. Запоріжжя : ЛІПС, 2009. Ч. 1 : Концепції, проектування технології створення. 320 с.
29. Литвинова С. Г. Розвиток навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу як наукова проблема. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Педагогіка*. 2014. Вип. 1. С. 40-43.
30. Лісовець О. Умови створення розвивального середовища для виховання самостійності у дітей різної статі. Сучасні стратегії ґендерної освіти в умовах євроінтеграції : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 10-11 вер. 2020 р.). Тернопіль, 2020. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/ 123456789/17522/1/108_Oksana_LISOVETs.pdf.
31. Лохвицька Л. В. Розвивальне середовище для дітей раннього віку. *Дошкільне виховання*. 2003. № 11. С. 12-14.

32. Макарова К. М. Ефективність здоров'язбережувального середовища ДНЗ як умова формування культури здоров'я у дошкільників. *Дошкільна освіта*. 2014. № 2. С. 97-101.
33. Малихіна О. Особистісно зорієнтована модель навчання та її аксіологічна сутність. *Рідна школа*. 2002. № 10. С. 15-16.
34. Маршицька В. В. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти : сутність поняття. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/275581553.pdf.
35. Микуліна А. К. Умови створення розвивального середовища для розвитку дошкільників. URL: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4118/1/Conditions_creation_development_environment_for_development_preschoolers.pdf.
36. Мировська Ю. Створення творчого середовища як умова мотивації до формування художньо-комунікативних умінь майбутніх учителів музики і хореографії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8. С. 214-220.
URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2013/8_1/visnuk_34.pdf.
37. Молнар Т. І., Долгош Н. М. Розвивальне освітнє середовище початкової школи: категорійно-дефінітивний аналіз. *Наука майбутнього*. 2022. Вип. 2 (10). С. 147-153.
38. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування : навч.-метод. посіб. / О. Д. Рейпольська та ін. ; за ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021.222 с.
39. Писарчук О. Т. Особливості формування предметно-розвивального середовища дошкільного навчального закладу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2014. № 4. С. 9-17.
40. Писарчук О. Формування освітньо-розвивального середовища як компонент професійної підготовки майбутніх вихователів до інноваційної діяльності. *Інноваційні тенденції підготовки майбутніх вихователів у закладах вищої*

педагогічної освіти України. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17311/1/14_Pysarchuk.pdf.

41. Піроженко Т. Особистість дошкільника : перспективи розвитку. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 136 с.
42. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. Київ : Академвидав, 2013. 464 с.
43. Прибора О. Організація освітньо-розвивального середовища у закладах дошкільної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 49, т. 2. С. 139-144.
44. Про дошкільну освіту : закон України від 1107.2001 р. № 2628-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text.
45. Словник української мови / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1980. 435 с.
46. Смолюк С. В. Створення розвивального освітнього середовища в умовах закладу дошкільної освіти. *Дошкільна педагогіка*. 2019. Вип. 14, т. 2. С. 188-191.
47. Сотник М., Смолюк С. Розвивальне середовище закладу дошкільної освіти. *Актуальні проблеми педагогічно освіти: європейський і національний вимір* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Луцьк, 28-29 трав. 2019 р.). Луцьк, 2019. С. 241-244
48. Філософія : навч. посіб. / за ред. І. Ф. Надольного. Київ : Вікар, 1997. 584 с.